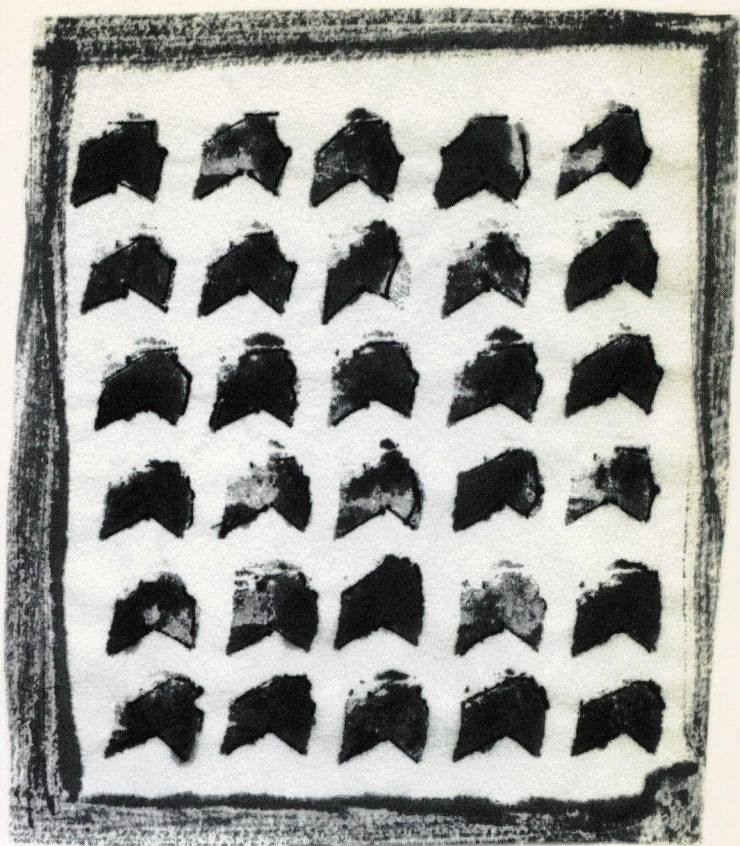

tijdschrift
voor
geestelijk
werk

PRAKTISCHE HUMANISTIEK

inhoud

Zin en zinloosheid

Wetgevingskroniek

Pionieren bij de politie

december 1994

I4

Inhoud

- 3** Redactioneel
- 4** Zin in het humanistisch geestelijk werk
Hielke Bosma
- 15** De Kwaliteitswet Zorginstellingen en de Wet Geestelijke
Verzorging. Wetgevingskroniek.
Marijke Prins
- 24** Pionieren bij de politie
Tini Spikman-Smit
- 30** De politie: mogelijkheden voor een nieuw werkveld
Een interview met Tini Spikman-Smit
Ina van Zanten
- 37** Nieuwsbrief
- 44** Recensies
- 51** Boeken en tijdschriften
- 53** Agenda

Colofon

Praktische Humanistiek is een uitgave van de Stichting Publicaties Praktische Humanistiek en richt zich tot allen die professioneel bij het humanistisch geestelijk werk betrokken zijn. Het redactionele beleid is gericht op de verdere ontwikkeling en professionalisering van het humanistisch geestelijk werk in het bijzonder en de geestelijke verzorging in het algemeen.

REDACTIE

Ellis Blom, drs Frank Brinkhuis (secretaris), drs Ina Brouwer, drs Rob Buitenweg (voorzitter), Jan van Eupen, drs Alphons Nederkoorn, Gerard Snels en drs Ina van Zanten.

MEDEWERKERS

Brecht Molenaar en Leo van Acht.

REDACTIEADRES

Postbus 470, 3500 AL Utrecht. Telefoon: 030-390100/181.

ADMINISTRATIE

Ellis Blom, Kempenland 8, 5171 HC Kaatsheuvel. Telefoon: 04167-74884.

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Hielke Bosma, Ton Jorna, Marijke Prins, Tini Spikman-Smit en Mieke van Wijck.

VERSCIJNING

4 keer per jaar. Abonnementen lopen in principe van september tot september.

ABONNEMENTEN

Men abonneert zich door de gekozen abonnementsprijs over te maken op giro 6240747 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Kaatsheuvel. Als u een nota wenst te ontvangen, schrijft u

naar de administratie en wacht met betalen. Gewoon abonnement f 55,-. Steunabonnement f 85,-. Studentenabonnement (alle universiteiten en hogescholen) f 40,-. Instellingstarief f 79,50. Losse gewone nummers f 15,50 (incl. porto). Losse themanummers f 19,90 (incl. porto) Voor België: gewoon abonnement Bfr 1100. Steunabonnement Bfr 1650. Overmaken op ASLK nummer 001-1779116-18 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Brand Whitloklaan 50, 1200 Brussel.

TEKSTBIJDAGEN

Ieder die zich professioneel met humanistisch raadswerk en geestelijke verzorging bezig houdt, alsmede ieder die een bijdrage wil leveren aan de theoretische en/of praktische verdieping en ontwikkeling van het humanistisch geestelijk werk, wordt uitgenodigd beschouwende artikelen, opiniërende stukken of reflecties over ervaringen aan te leveren. U kunt hiertoe contact opnemen met de redactie.

AUTEURSRECHTEN

Het copyright van de artikelen berust bij de auteurs. Zonder schriftelijke toestemming mogen deze teksten niet vermenigvuldigd en openbaar gemaakt worden. Informatie uit de Nieuwsbrief mag met bronvermelding overgenomen worden.

Zetwerk: Athmer | skp, Utrecht.

Druk: Thieme, Zutphen.

ISSN 0926-5228

NUGI 612/758

Redactioneel

Zo vlak na het themanummer over de methodiek en methoden van het humanistisch raadswerk is het wellicht weer even wennen aan de reguliere omvang van *Praktische Humanistiek*. Niettemin vertrouwt de redactie erop dat u als lezer ook in dit nummer aan uw trekken zult komen. In het eerste artikel verkent Hielke Bosma de begrippen 'zin' en 'zinloosheid' en bespreekt de waarde van een dergelijke verkenningstocht voor het humanistisch raadswerk.

Omdat binnenkort twee wetsvoorstellen in de tweede kamer in behandeling worden genomen die van groot belang zijn voor de toekomst van de geestelijke verzorging, te weten de Kwaliteitswet Zorginstellingen en de Wet Geestelijke Verzorging Zorginstellingen en Justitiële Inrichtingen, zet Marijke Prins de inhoud van en argumentatie achter beide wetsvoorstellen nog eens kernachtig neer. Voorts vraagt zij zich af of de verschillende betrokken partijen aan de kant van de geestelijke verzorging zich tot nu toe wel voldoende hebben ingezet voor een goede wetgeving op dit gebied. De redactie van *Praktische Humanistiek* hoopt dat door het artikel van Marijke Prins de discussie over de wetsvoorstellen onder geestelijke verzorgers aangewakkerd zal worden. De wetsvoorstellen zoals ze er nu liggen zijn namelijk allesbehalve gunstig te noemen voor de positie van de geestelijke verzorging in de instellingen.

Tini Spikman-Smit doet verslag van haar pioniersarbeid als humanistisch raadsvrouw bij de gemeentepolitie in Zwolle, waar ze in 1993 gedurende een half jaar als stagiaire heeft gewerkt. Aansluitend gaat Ina van Zanten in een interview met haar dieper in op de mogelijkheden voor het humanistisch raadswerk in dit nieuwe werkveld.

Verder in dit nummer onder andere een uitgebreid verslag van de ontmoetingsdag voor humanistisch raadslieden van 4 november jl.

Gedurende 1994 hebben twee leden de redactie van *Praktische Humanistiek* verlaten. Hoewel het werken met een wat kleinere redactie zijn voordelen kan hebben, achtten de zittende redactieleden het geen goede zaak dat slechts vier à vijf personen de aandachtsgebieden, de inhoud en de richting van het tijdschrift bepalen. We zijn dan ook op zoek gegaan naar vers bloed, met name onder de nog steeds groeiende groep studenten van de Universiteit voor Humanistiek, die in de ogen van de redactie tot nu toe eigenlijk niet voldoende bij het blad betrokken is geweest. Ina van Zanten en Jan van Eupen, beiden studierend aan de UvH hebben de taak op zich genomen in deze lacune te voorzien. Voorts verwelkomt de redactie Alphons Nederkoorn, die humanistisch raadsman is in een verpleeghuis en werkzaam bij de HSHB. Brecht Molenaar en Leo van Acht zullen de redactie vanaf heden terzijde staan bij de verwerking van de copy en de correctie van de zetproeven.

Frank Brinkhuis

Zin in het humanistisch geestelijk werk

Hielke Bosma

Hielke Bosma studeert aan de Universiteit voor Humanistiek.

1. Inleiding

Enige jaren geleden maakte ik een voettocht door Schotland. Ik liep van de oostkust naar het westen en liet de route bepalen door het landschap, de muggen en mijn gevoel. Ik had al bijna een week door 'niemandsland' gedwaald en kwam tegen het einde van de dag aan in Fort William. Die avond zou ik mezelf verwennen met een 'bed & breakfast'-overnachting, een goede maaltijd en misschien zou ik een kans krijgen mijn kleren te wassen. Helaas de auto-toeristen waren me voor geweest en alles zat vol. De stad had ik al snel gezien, dus ik besloot om door te trekken.

Ten noorden van Fort William, in één van de buitenwijken, vind ik een klein parkje op een helling met een prachtig uitzicht op Loch Eil. Hier word ik stil van. De zon kleurt het water oranje, ver beneden voer nog een bootje; het vallen van de avond. Wat kan er in een uur veel gebeuren. Alles verandert: het licht, de sfeer, de geluiden, de volle stilte. Ik voel me blij, dat je zoveel kan zien en voelen, dat je dit allemaal kan meemaken; blij dat ik geen plek voor vannacht had kunnen vinden.

Er komt iemand naast me in het gras zitten. Ze vraagt of ik aan het zelfde denk als zij. Ik antwoord dat ik dat niet weet, omdat ik niet weet waaraan zij denkt. Ze vertelt dat ze zelfmoord wil gaan plegen. Nee, dat is niet waar ik aan dacht. Ze is gescheiden, heeft twee zoons, die nu beiden een vriendin hebben en daardoor geen tijd en aandacht voor haar meer over hebben. Ze hield het niet meer uit in Manchester en was bij haar moeder ingetrokken, in de nette buitenwijk van Fort William, waar iedereen op zich zelf woont. Haar moeder was nu zwaar aan het dementeren en herkende haar ook niet meer. Ze moet af en toe het huis uit, maar kan dit niet omdat ze pleinvrees heeft. Ze raakt in paniek als ze buiten komt. De enige manier om deze angst tegen te gaan is de drank. Inderdaad, dit kan ik ruiken en in haar gezicht kan ik de sporen daarvan ook zien. Ze zegt dat ze voor niemand meer iets

betekent. Dat haar leven zinloos is, onmogelijk en uitzichtloos.

Ik voel een gapende kloof tussen de werkelijkheid van een uur geleden en de werkelijkheid die zij nu voor mij schildert en waarvan ik het uitzichtloze voel, de eenzaamheid. Ik wil deze twee werkelijkheden verbinden, haar iets laten zien van al het mooie om ons heen, wat op zich al de moeite waard is. Maar er zijn alleen nog muggen en woorden, woorden die hun betekenis hebben verloren. Zoals ook mijn repliek, dat jongeren zich willen losmaken en dat ze zich pas later realiseren hoe belangrijk hun moeder voor hen is geweest, bij haar geen vaste grond vindt. Ik ben machteloos. Ik kan haar alleen verlichten van de stekende muggen met mijn mug-genolie. Voor de rest kan ik alleen maar 'begrijpend' zwijgen. Na een tijdje staat ze op: 'Ik ga naar de rivier'. Ik blijf achter, vertwijfeld. Enige tijd later pak ik mijn rugzak en hoor beneden een man die zijn hond uitlaat en een verschrikt 'good heavens'.

Zinvolheid en zinloosheid, twee totaal verschillende werelden, die niet met elkaar verbonden lijken te zijn. Je bevindt je in één van deze werelden, niet wetend hoe je er terecht bent gekomen. Je hebt weet van die andere wereld en toch is die wereld onbereikbaar en 'vreemd'. De grote vraag voor mij is nu welke plaats het humanistisch geestelijk werk en de humanistiek hier innemen. Wat doe je als geestelijk werker? Wat kan je als geestelijk werker in situaties als hier boven beschreven? Van een geestelijk werker mag (onder andere) worden verondersteld dat hij of zij een vaardigheid bezit om met zingevingsvragen om te gaan. Maar wat betekent dit? Welke specifieke bijdrage levert de humanistisch geestelijk werker aan het (helpen) oplossen van zingevingproblemen van haar cliënten? Is de geestelijk werker een soort wegbereider, een gids om van de zinloosheid in de zinvolheid te geraken en die je dus alleen maar hoeft te volgen; is het iemand die aan de overkant staat en jou toe roept welke weg je moet volgen; of is het iemand die naast je staat, de weg ook niet direct weet, maar toch iets meer terreinkennis heeft?

Door de manier van werken, waarin sprake is van empathie, aandacht, gelijkwaardigheid, afstand en nabijheid, een goed gesprek, respect, acceptatie en vertrouwen, mogen we misschien veronderstellen dat de humanistisch geestelijk werker direct naast de cliënt staat. Hierin staat de humanistisch geestelijk werker echter niet alleen. Ook van andere geestelijk werkers, sociaal werkers en therapeuten kan dit worden gezegd. Licht dan het specifieke van het humanistisch geestelijk werk wellicht in de eigen terreinkennis, in de eigen oriëntatiepunten?

In het nu volgende wil ik proberen een soort terrein-verkenning te doen in de 'wereld' van zin en in de 'wereld' van zinloosheid. Deze verkenning heeft het karakter van een zwerftocht. Het is een zwerftocht door een aantal publikaties over zin, waarbij het ene perspectief soms boeiender is dan een andere en ook kan het ene perspectief de weg openen naar een ander perspectief. Paragraaf 2 en 3 zijn een verslag van deze zwerftocht. In paragraaf 4 volgt tenslotte een korte reflectie op de waarde van een dergelijke verkenning voor het humanistisch geestelijk werk.

2. Zin

Als je probeert stil te staan bij wat 'zin' eigenlijk is, dan blijkt dat dit heel moeilijk te vatten is. Als je geen zin hebt of als je geen zin ziet, kun je niet zo maar zin gaan maken of zin vinden. Men engageert zich met iets en constateert op een bepaald ogenblik de betekenis die dat gekregen heeft voor het eigen leven. 'Zin' is dus veeleer een nevenprodukt bij een handeling of een ervaring, een essentieel maar ook een niet gegarandeerd nevenprodukt. Zo kan een handeling, bijvoorbeeld het leggen van bloemen op een graf of het monteren van het drieënvijftigste moertje aan een auto op een lopende band, als zinvol of zinloos ervaren worden. Een gedachte of ingeving kan zinnig of onzinnig zijn en wat te denken van het zwijgend aanwezig zijn bij het sterfbed van een jou onbekend en onbereikbaar ouder iemand? Wat voor de één als totaal zinloos ervaren wordt kan door een ander juist als zinvol aangemerkt worden. Deze tegenstelling komt duidelijk naar voren in *Het verstoorde leven* (1983) van Etty Hillesum, waarin zij zich uitspreekt in woorden als: "En tòch vind ik dit leven schoon en zinrijk. Van minuut tot minuut" (p. 106). Terwijl om haar heen dood en vernietiging de overhand hebben: "Onze ondergang, onze waarschijnlijk ellendige ondergang die nu al begonnen is in de vele kleine dingen van het dagelijkse leven heb ik regelrecht in de ogen gezien en de mogelijkheid daarvan heeft een plaats in mijn levensgevoel gekregen, zonder dat mijn levensgevoel daardoor in kracht verminderd is. Ik ben niet verbitterd en niet opstandig, ik ben niet meer moedeloos en geresigneerd ben ik helemaal niet" (p. 110).

Toch, als we er wat langer bij stil staan kunnen we verschillende betekenisnuances van het begrip 'zin' onderscheiden. Als we ons afvragen wat de zin van het leven is, dan is deze vraag vaak gelijkwaardig aan: wat is het doel van het leven? Waar leidt het leven toe? Kortom het is een vraag naar de bestemming, naar het doel.

Een andere betekenisnuance komt naar voren als we bedenken dat iets zinvol kan zijn als het past in een groter geheel, in een verband, waarbinnen het een eigen functie vervult; als het niet los in de ruimte zweeft, waardoor het niet te bepalen is, maar ergens bij hoort. We zien dus dat iets (het leven, de wereld, ikzelf, wij) zinvol is als het verwijst naar iets anders: een verbondenheid¹ of een doel (van Dijk, 1982, p. 9-10). Hieronder zal ik op deze twee betekenisnuances van zin iets dieper ingaan.

Zin als verwijzing naar een doel

Het zien van een doel kan het leven of het handelen zin geven. Een (moderne) wetenschapper ervaart zichzelf en zijn onderzoek als zinvol, omdat hij zijn steentje bijdraagt aan het vinden van de waarheid, aan het vergroten van de menselijke kennis en aan de ontwikkeling van de mensheid. Ouders kunnen zin ontleen aan de opvoeding van hun kinderen, zodat die een goede (betere) maatschappelijke positie kunnen verwerven.

Zin is een nevenprodukt van handelen dat bijdraagt tot het realiseren van een doel, een ideaal. Een dergelijk handelen is functioneel en nuttig. Hier komt de betekenis

van 'zin' zeer dicht bij 'nut', bij de functionele zin: 'wat is de zin van deze schroef' kan vervangen worden door 'wat is het nut van deze schroef'; wat is het nut van geloven in God, wat heb ik daar aan, welk doel dient het?

Zinervaring in deze betekenis heeft een actief of activerend karakter en ondersteunt de autonomie (onafhankelijkheid) van degene die deze zin voelt en ziet. Je kan ergens naar toe werken, je weet welke weg jij te gaan hebt, je weet wat je wilt. Dit roept associaties op met de slogans van een populaire televisiecomroep en inderdaad lijkt het erop dat deze betekenisnuance van zin: doelgerichtheid met haar karakter van activiteit, efficiëntie, zelfbewustzijn en autonomie, de boventoon voert in de hedendaagse zingeving. Ook binnen de 'systeemwereld', in bedrijven en instituties, waar van de werknemers wordt verwacht dat ze vooral zinvol handelen, dat wil zeggen doelbewust en doelmatig, is het deze betekenis van zin die dominant lijkt te zijn.

Ook binnen het humanisme is er veelal sprake van een tendens om van de 'doelgerichte' betekenis van zingeving uit te gaan. Veel humanisten zoeken de zin van het bestaan in het ideaal van zelfverwerkelijking. Stoker constateert een ontwikkeling in het concept van zelfverwerkelijking waaraan we kunnen aflezen hoe de teleologisch-metafysische opvatting van zin plaats maakt voor teleologisch-subjectieve. Deze ontwikkeling loopt van de opvatting van Aristoteles, via die van Maslow naar die van Nijk. Bij zelfverwerkelijking gaat het oorspronkelijk om het verwerkelijken van je aanleg. Het gaat om een natuurstreving, een finaliteit die gericht is op de verwerkelijking van de menselijke natuur. Gaat zelfverwerkelijking bij Aristoteles om wijsheid, om de reflectie over de werkelijkheid zondermeer, om een toegang te vinden tot 'God', bij Maslow gaat het om het uitgroeien van de mens tot de meest volledige menselijkheid, tot de grootste vervulling en de actualisatie van zijn hoogste mogelijkheden, tot zijn grootst mogelijke ontplooiing. Tenslotte is zelfverwerkelijking bij Nijk geen natuurstreving meer, maar een bewuste keuze van de mens. Zelfverwerkelijking is eerder verwerkelijking *door* ons zelf dan *van* ons zelf (Stoker, 1993, p. 183-191).

Zin als verwijzing naar een verbondenheid

Het innemen van een bepaalde plaats in de maatschappij, het arbeidsproces, het dorp of de familie draagt ook in belangrijke mate bij aan het ervaren van zin. Hierbij speelt een zich opgenomen voelen in een groter geheel en dus ook het verbonden voelen een belangrijke rol. In dit licht kan de zin van het leggen van bloemen op een graf of het uitvoeren van rituelen begrepen worden, het geeft uitdrukking aan en bevestigt de band die door de persoon geweten of ervaren wordt. Hier gaat het niet om het ik op zich zelf, maar om het ik in relatie tot iemand of iets. "In deze relatie kan het verwijzende karakter ontdekt en geduid of afgewezen worden. Volgens de christelijke zinervaring heb ik een zinvolle relatie tot mezelf, tot mijn medemens als individu en in verschillende gemeenschapsvormen, tot de niet-menselijke werkelijkheid en tot God" (van Dijk, 1982, p. 10).

Ook Van Asperen verstaat zingeving als het overschrijden van de grenzen van het ik. Volgens haar kan dit overschrijden van individuele grenzen, het scheppen of krijgen van banden met anderen, op vele manieren gebeuren. "Voor verreweg de meeste mensen betekent het overschrijden van eigen grenzen niet meer dan dat men een betekenisvolle plaats inneemt in een geheel van menselijke activiteiten. Voor heel veel mensen, wellicht voor de overgrote meerderheid, sluit dit niet meer, maar ook niet minder in dan dat men een plaats heeft binnen de opeenvolging van generaties. De wens zelf kinderen te hebben om op die manier deel uit te maken van 'the great chain of being' is de meest voor de hand liggende en voor velen de meest eenvoudige wijze om hun leven een 'pointe' te geven." (van Asperen, 1992, p. 96) Door de relaties die men heeft of aangaat is men opgenomen in een groter geheel, is men verbonden en voelt men zich verbonden.

Het is deze verbondenheid waarvan ook Etty Hillesum melding maakt: "Ik ben niet alleen moe of ziek of treurig of angstig, maar ik ben het samen met miljoenen anderen uit vele eeuwen en het hoort bij het leven en het leven is toch schoon en het is ook zinrijk in z'n zinloosheid, mits men maar voor alles een plaats inruimt in z'n leven en het hele leven als een eenheid in zich meedraagt; dan is het toch op de een of andere manier een gesloten geheel. En zodra men onderdelen daarvan wil uitschakelen en niet accepteren en men eigenmachtig en willekeurig dit van het leven wel wil aanvaarden en iets anders niet, ja dan wordt het inderdaad zinloos omdat het niet meer een geheel is en alles willekeurig wordt." (Hillesum, 1983, p. 113)

Aan de ene kant gaat men bindingen aan, maar aan de andere kant kan men ook reeds bestaande bindingen plotseling gewaar worden en sterker ervaren, zoals de verbondenheid met de natuur, met de aarde, met een volk, met een God. Zinervaring in deze betekenis heeft dan ook meer het karakter van openheid en ontvankelijkheid, van sensitiviteit voor verfijnde (gevoels-)verbanden. Ook binnen bedrijven en instituties speelt deze vorm van zinervaring, ondanks de doelgerichtheid van de organisatie zelf, toch een belangrijke rol. Zij krijgt vooral vorm in de zogenaamde 'informele circuits', waarin iedereen zijn eigen unieke plaats inneemt. Als het werk als minder zinvol wordt ervaren, is het niet zelden de groep en vooral de verbondenheid die men met elkaar voelt, waaruit men de laatste zin put.

Waar zin in de betekenisnuance van bestemming en doel vooral een activerende werking heeft, blijkt zin in de betekenisnuance van ordening en verbondenheid een vooral integrerende werking te hebben.

Zingeving versus zinervaring

Dohmen en Manschot gaan in een in 1992 verschenen artikel in op de vraag of we moeten spreken van de maakbaarheid van zin dan wel over de ontvankelijkheid voor zin, ofwel van autonome zingeving versus heteronome zinervaring. Volgens hen zijn autonomie en heteronomie de twee hoofdposities in de slag om de hedendaagse bepaling van de zin van het bestaan. Ze geven een globale schets van de beide posities. De autonome bepaling van zin cirkelt rondom de grondbegrippen indivi-

dualisme, autonomie, beheersing of maakbaarheid (activiteit), vrijheid en zelfverwerkelijking. De kerngedachte is hier dat het moderne individu niet alleen in staat is om zich los te maken uit overgeleverde kaders van de traditie, maar dat het bovendien zelf met behulp van de autonome rede en van de wil aan zijn bestaan een nieuwe, eigen zin kan geven. De heteronome bepaling van zin cirkelt rondom de grondbegrippen van gemeenschap en traditie, heteronomie en transcendentie. Een zinvolle samenleving is slechts mogelijk op basis van ontvankelijkheid, door een leven in het besef dat we eindige wezens zijn, die leven vanuit een zin die we zelf niet beheersen. Hier is de kerngedachte dat het individu in een fundamenteel passieve relatie staat tot zin (Dohmen & Manschot, 1992, p. 105-106).

Beide posities lijken dus eenzijdig voor een specifieke betekenisnuance van zin te kiezen: de 'autonomen' voor zin als verwijzing naar een doel en de 'heteronomen' voor zin als verwijzing naar een verbondenheid. Waar 'de' zin aan wordt ontleend, is zeer persoonlijk en misschien afhankelijk van de persoonlijke constitutie en/of opleiding. In de praktijk zal iedereen dan ook zijn eigen unieke positie innemen tussen de twee uitersten van autonome zingeving en heteronome zinervaring, tussen actieve doelbepaling en harmoniserende ordening. Deze positie hoeft geenszins vast te liggen, maar kan natuurlijk in de loop van de tijd verschuiven.

Van Asperen constateert dat "zingeving in dit verband een misleidende, te moderne en activistische term [is]. Het is een term die suggereert dat er 'eigenlijk' geen zin is, maar dat mensen om de een of andere hen moverende reden aan dingen zin verlenen. Het is de term van de buitenstaander, de waarnemer. Voor haar *constitueren* al die religieuze en filosofische verwoordingen 'zin'. Vanuit het perspectief van de betrokkenen is er veeleer sprake van *constateren*" (van Asperen, 1992, p. 88). Ze is dan ook van mening dat de ervaringsdimensie van zin vooraf gaat aan de bewuste en expliciete constatering van zin.

3. Zinloosheid

Aan een zinloosheidservaring kunnen verschillende 'oorzaken' ten grondslag liggen. Aan de hand van de hierboven beschreven betekenisnuances van zin kunnen we deze oorzaken als volgt groeperen:

Zinloosheid door het bereiken van het doel

Mensen die de zin van hun leven vooral putten uit het nastreven van een doel of het werken aan een bestemming, kunnen in een 'zincrisis' terecht komen, indien dit doel min of meer is bereikt. Bijvoorbeeld door het bereiken van een toppositie voor iemand die carrière-gericht is, of het vertrek van het laatste kind uit huis, omdat ze nu op eigen benen kan staan. Er is de plotselinge bewustwording dat het doel bereikt is, wat een gevoel van leegte met zich mee brengt en vaak vragen oproept van: Is dit het leven, is dit nu alles? Is dit nu waarvoor je leeft?

Zinloosheid door het onbereikbaar worden van het doel

Een zin crisis kan ook ontstaan als (plotseling) blijkt dat het doel niet meer te realiseren is. Bijvoorbeeld door ziekte of ouderdom, waarbij je lichaam je 'in de steek laat', of door de dood van degene waarvoor je leefde. Dit afgesneden zijn van het levensdoel kan een gevoel van machteloosheid, van nutteloosheid van je leven met zich meebrengen. De maakbaarheid, het vormgeven aan je eigen leven krijgt een knauw. Het lot doet zijn intrede. Van speler wordt men speelbal. Maar al te vaak hoor je de uitspraak: Mijn leven heeft geen zin meer.

In beide gevallen van zin crisis gaat men vaak op zoek naar een gelijkwaardig alternatief doel. Dit wordt echter vaak niet meer gevonden, ofwel omdat de resterende leef-tijd te kort is om dit nieuwe doel te realiseren, ofwel omdat men niet meer over adequate middelen (energie, moed, vitaliteit) beschikt om dit te realiseren.

Zinloosheid door het wegvallen van zinvolle banden

Ook voor mensen die de zin van hun bestaan primair putten uit een zich opgenomen weten in een groter, omvattend geheel, uit de verbondenheid die men ervaart, kan de zinloosheid toeslaan. Een zin crisis kan hier ontstaan doordat bestaande verbanden verbroken worden. Bijvoorbeeld door het wegvallen (sterven, verhuizen) van mensen waarmee men deze zinvolle banden onderhield, of omdat men zelf 'opstapt' (scheiding, ontslag, pensionering). Vaak roept dit gevoelens op van verscheurdheid, een deel van je zelf kwijt zijn, pijn.

Zinloosheid door het zinloos worden van bestaande banden

Een andere oorzaak van een zin crisis kan zijn dat men de plaats die men in een netwerk inneemt, niet (meer) als zinvol ervaart. Bijvoorbeeld omdat men deze plaats is ontgroeid, of omdat men om andere redenen niet op zijn plaats zit. Dit terwijl men geen andere plaats ziet of kan krijgen, of zichzelf niet capabel acht om een andere plaats in te nemen. Voor mensen in zo een situatie blijft er vaak niets anders over dan 'het' op te geven en te blijven zitten waar men zit, of er uit te stappen, waardoor men aan de rand van de samenleving terecht komt. Men voelt zich vaak ongelukkig, niet op zijn plaats, overbodig, geïsoleerd en het netwerk kan als beklemmend ervaren worden. Er lijkt geen zin meer in het leven te bestaan.

Zinloosheid door het afwezig zijn van zinvolle structuren

Tenslotte kan men ook de bestaande (ideële of maatschappelijke) netwerken als geheel niet meer zinvol ervaren. Een zin crisis kan ontstaan als men een zinvolle structuur zoekt, maar deze niet kan vinden. Hierdoor kan men zich ontheemd, onzeker en rusteloos voelen. Men kan de zin niet meer vinden.

Samenvattend kunnen we dus constateren dat zinloosheid kan samenhangen met enerzijds het afwezig zijn of verdwijnen van het levensdoel, dan wel het onbereikbaar

worden van dit levensdoel; anderzijds met het afwezig zijn of wegvallen van zinvolle banden, dan wel de onmogelijkheid tot het aangaan van zinvolle banden binnen een groter geheel.

Zinloosheidstoename?

De laatst decennia lijkt er steeds meer sprake te zijn van een inperking in de zinervaring. In onze samenleving moet de individuele mens, meer dan in het verleden, zelf de zin van zijn bestaan zoeken. De samenleving als geheel helpt hen daarbij steeds minder, en ook de verschillende maatschappelijke instanties (waaronder in de eerste plaats de kerken, maar ook het onderwijs, het gezin, de beroepsgroepen) bieden in dit opzicht minder houvast dan voorheen (de Valk, 1982, p. 20). In onze westerse samenleving met haar doorgaande secularisatie is voor velen God en de daarbij behorende structuur verdwenen. Daarmee wordt volgens van Dijk de zingeving ingeperkt tot 'de schepping' (van Dijk, 1982, p. 10). En daar blijft het niet bij, de inperking gaat verder.

Ook de samenleving als structuur is aan grote veranderingen onderhevig, door een toenemende 'verstatelijking', dit wil zeggen een toenemende differentiatie en arbeidsdeling, en ook door een toenemende instrumentele levenshouding en een toenemende mobiliteit. Hierdoor verdwijnen de oude samenlevingsstructuren. Dit gebeurt zelfs in een dergelijk hoog tempo dat Alvin Toffler (1971) spreekt van een 'future shock', een soort cultuurschok in de eigen samenleving.

Ook onze micro-omgeving verandert. Door een toenemende individualisering en veranderende samenleefvormen worden familie- en gezinsverbanden kleiner en zijn de relationele (huwelijks)banden vluchtiger geworden.

Dan is er voorts de structuur die ons geboden wordt door de levende en de dode natuur. De levende natuur wordt ingeperkt door een toenemende verstedelijking, waardoor men verder van de natuur af komt te staan. En de dode natuur, waaraan ook de infrastructuur en de architectuur toegevoegd kan worden, is aan een dermate hoge vernieuwings- en veranderingssnelheid onderhevig, dat er nog nauwelijks structuur aan valt te ontdekken. Ook het verhoogde levenstempo, de gehaastheid en de doelgerichtheid dragen zeker bij aan het tijds- en aandachtsgebrek voor de natuur.

Tenslotte is zelfs de structuur op het niveau van mijzelf en van mijn lichaam niet meer zeker. De menswetenschappen dragen steeds vernieuwde inzichten aan en ook de media dragen bij aan een stortvloed van vaak ongestructureerde informatie en verstrooiing, waardoor we doof voor ons zelf worden en we het zicht op ons zelf en onze situatie steeds meer dreigen te verliezen.

We zien dus dat op vrijwel alle niveaus sprake is van veranderende betekenisverbanden, van 'uitgehouden' structuren en verdwijnende kaders. Laeyendecker zegt hierover: "Zin wordt schaars als de tradities waarin de zingevingen zijn 'vastgelegd', inhoudelijk worden uitgehouden. Of als hun expressievormen zo sterk gaan afwijken

van de alledaagse levenswerkelijkheid dat zij onherkenbaar worden en daardoor hun oriënterende en normatieve functie niet langer kunnen vervullen. En dit terwijl nieuwe tradities zich (nog) niet hebben gevormd." Een gevolg daarvan is dat "de mensen niet langer beschikken over een gemeenschappelijke symboliek waarmee alle aspecten van het bestaan kunnen worden geduid. In die zin kan men van fragmentering spreken en van het verloren gaan van het besef deel uit te maken van een totaliteit. Handelingen ontleen hun betekenis [nog] slechts aan de deelsystemen waarbinnen zij plaatsvinden" (Laeyendecker, 1992, p. 14 & 21). Steeds meer is er sprake van verschillende betekenisystemen, met hun eigen zingeving: de sport, het werk, de vakantie, de vrije markt, de kerk. Het bestaan wordt vooral pluralistisch. Vooralsnog is het de vraag of er werkelijk sprake is van een inperking van zinervaring. De hierboven beschreven inperking heeft slechts betrekking op één van de twee betekenisnuances van zin. Veeleer lijkt er sprake te zijn van een verschuiving in de zinervaring: in toenemende mate wordt zin ontleent aan het zien of hebben van een doel, aan het functioneel bezig zijn en in steeds mindere mate put men de zin uit de structuur waarin men is opgenomen, uit de verbondenheid die men voelt (of juist niet meer voelt).

Misschien is deze verschuiving een reactie op een periode waarin de nadruk te zeer lag op de zin van de (Godegeven) structuur, waardoor de verbondenheid steeds meer ervaren werd als het negatieve aspect van binding: gebondenheid en dus als onvrijheid. Het blijft echter de vraag of de balans niet te ver de andere kant op doorslaat. Het is deze vraag, die in onze postmoderne tijd steeds vaker en dringender aan de orde is. In de woorden van Laeyendecker: "Wat de individuen betreft, de met differentiëring en pluralisering samenhangende individualisering heeft bevrijdend gewerkt, de mondigheid bevordert, de keuzemogelijkheden vergroot en daardoor ook vele kansen geboden aan de persoonlijke ontplooiing en verantwoordelijkheid. Maar er is ook een keerzijde. Door de veelheid aan keuzemogelijkheden om aan het eigen bestaan vorm te geven, worden de mensen meer dan ooit met de contingentie van het leven geconfronteerd. Toen de keuzemogelijkheden nog beperkt waren, konden tegenslagen aan niet-controleerbare machten worden toegeschreven. Nu moet men die veelal als consequenties van het eigen falen onder ogen zien. De verwerking daarvan stelt hoge eisen aan de mensen." (Laeyendecker, 1992, p. 21-22)

4. Zinloosheid en geestelijk werk

Zoals gezegd hebben de vorige twee paragrafen het karakter van een terreinverkenning in de 'wereld' van zin en in de 'wereld' van zinloosheid. De vraag blijft of dit soort verkenningen en de kennis die het oplevert, voldoende is om een cliënt in het zoeken naar een antwoord op de zinvraag bij te staan. Ik geloof dat dergelijke kennis zeker waarde kan hebben, omdat ze een humanistisch geestelijk werker kan helpen problemen te structureren. Echter het structureren van een probleem lost het probleem voor de cliënt nog niet op. Evenmin verschaft ze concrete middelen om de

cliënt direct op weg te helpen. Wel kan ze aangeven in welke richting mogelijk een oplossing gevonden kan worden. Een terreinverkenning zoals hier uitgevoerd is er één vanaf grote hoogte, waardoor de bergketens, afgronden en globale karakteristieke gebieden in het zicht komen en een overzicht kan worden verkregen. Echter terug op de grond wordt men vaak met geheel andere problemen geconfronteerd (het te dichte struikgewas, de vele valkuilen), waardoor de verkregen kennis niet direct van nut is. Pas na langere omzwervingen kan de waarde blijken. Het is dus ook zaak – om nog even bij deze beeldspraak te blijven – steeds lager te vliegen en misschien zelfs uit te stappen en de verkenning te voet te vervolgen, om oog te krijgen voor de kleine maar onneembare hindernissen waarvoor de cliënt zich gesteld ziet.

Er is hier sprake van een sprong, een sprong tussen overzicht en ‘door de bomen het bos niet meer zien’, een sprong tussen reflectie en (intuïtief) handelen. Ik denk dat hierin de uitdaging ligt van het geestelijk werk: de sprong te wagen en zo dicht bij de cliënt te (durven) komen, dat de door de cliënt ervaren hindernissen in het zicht komen, terwijl je niet je oriëntatievermogen verliest. Dit is ook de situatie waarvoor ik me nu als student aan de Universiteit voor Humanistiek tijdens de vierdejaarsstage gesteld zie: de sprong uit het veilige vliegtuig, om die verkenning verder te voet te vervolgen, in de wetenschap dat je eerst flink kan verdwalen.

Noot

- 1) Van Dijk gebruikt hier het woord ‘structuur’. Vanwege de associatie die dit op kan roepen met de (post-)moderne begrippen ‘systeem’ en ‘systeemwereld’, geef ik er de voorkeur aan om hier het woord ‘verbondenheid’ te gebruiken.

Literatuur

- G.M. van Asperen, ‘Eén temidden van velen: Zingeving en ethiek’, in: G.A. van der Wal & F.C.L.M. Jacobse (red.), *Vragen naar zin*, 1992.
- H. Berger, *Vragen naar zin. Een nieuwe inleiding in de metafysiek*, Tilburg University Press, Tilburg, 1986.
- W.K. van Dijk, ‘Zin en ziekte’, in: F. Haarsma e.a., *Zinervaring in de hedendaagse cultuur*, 1982.
- L.J. Dohmen & H.A.M. Manschot, ‘Het problematische verlangen naar binding’, in: G.A. van der Wal & F.C.L.M. Jacobse (red.), 1992.
- V.E. Frankl, *De zin van het bestaan*, Ad. Donker, Rotterdam, 1980.
- F. Haarsma, W.K. van Dijk, J.M.M. Valk e.a., *Zinervaring in de hedendaagse cultuur*, Ambo, Baarn, 1982.
- E. Hillesum, *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum*, De Haan, Bussum, 1983 (13e druk).
- J. Kruithof, *De zingeving. Een inleiding tot de studie van de mens als betekenisvol, waarderend en agerend wezen*, Paul Brand, Hilversum, 1968.
- Th.S. Kuhn, ‘Objectiviteit, waardeoordeel en de keuze van een theorie’, in: *De noodzakelijke spanning: Traditie en vernieuwing in de wetenschap*, Boom, Meppel/Amsterdam, 1979.
- L. Laeyendecker, ‘Een maatschappelijk tekort? Over de vraag naar zin’, in: G.A. van der Wal & F.C.L.M. Jacobse (red.), 1992.
- R. May, *Man's search for himself*, Souvenir Press, London, 1953.

- B.M.J. Nagel, 'Het 'zelf' (atman) als verborgen zin van ons bestaan', in: Th. van Velthoven (red.), *Zin en zijn. Metafysische beschouwingen over het goede*, 1983.
- F.P.J.A. van der Rijt, 'De zin van het onbehagen. Uitgaande van de ervaring van vrouwen in een mannencultuur', in: F. Haarsma e.a., 1982.
- W. Stoker, *Is vragen naar zin vragen naar God? Een godsdienstwijsgerige studie over godsdienstige zingeving in haar verhouding tot seculiere zingeving*, Meinema, Zoetermeer, 1993.
- A. Toffler, *Toekomstshock*, Van Holkema & Warendorf, Bussum, 1971.
- J.M.M. de Valk, 'Maatschappelijke aspecten van de zinervaring', in: F. Haarsma e.a., 1982.
- Th. van Velthoven (red.), *Zin en zijn. Metafysische beschouwingen over het goede*, Ambo, Baarn, 1983.
- G.A. van der Wal & F.C.L.M. Jacobs (red.), *Vragen naar zin. Beschouwingen over zingevingproblematiek*, Ambo, Baarn, 1992.

De Kwaliteitswet Zorginstellingen en de Wet Geestelijke Verzorging

Wetgevingskroniek

Marijke Prins

Mw dr M.C.J. Prins is universitair docent organisatie en beleidsvraagstukken m.b.t. verzorging en hulpverlening aan de Universiteit voor Humanistiek.

Deze kroniek gaat over recente informatie rond wetgeving en geestelijke verzorging en de reacties daarop. Binnenkort worden twee wetsvoorstellen in de tweede kamer in behandeling genomen die van groot belang zijn voor de toekomst van de geestelijke verzorging. Ik probeer de inhoud van beide wetsvoorstellen zo kernachtig mogelijk te beschrijven.

Het Wetsvoorstel Kwaliteitswet Zorginstellingen van 7 maart 1994 (hierna aangeduid als: kwaliteitswet) stelt dat zorginstellingen zorg moeten dragen voor een expliciet kwaliteitsbeleid, een daarop afgestemde organisatie en een kwaliteitssysteem.¹ Sleutelterm in het wetsvoorstel is de term 'verantwoorde zorg' die doeltreffend, doelmatig en patiënt-gericht moet worden verleend.

Op 18 mei 1994 komt het, inmiddels demissionaire, kabinet op de valreep met nog een ander wetsvoorstel, de Wet Geestelijke Verzorging Zorginstellingen en Justitiële Inrichtingen (hierna aangeduid als: de wet geestelijke verzorging).² Het wetsvoorstel geestelijke verzorging regelt de *toegankelijkheid* en de *beschikbaarheid* van geestelijke verzorging in zorginstellingen en justitiële inrichtingen. Dit laatste wetsvoorstel is door de voormalige Ministers van Justitie en WVC ondertekend. Het is ingediend vanuit de bezorgdheid dat de beschikbaarheid van geestelijke verzorging gevaar loopt wanneer directies van zorginstellingen in toenemende mate met budgetdruk worden geconfronteerd. En dat kan gebeuren, zeker omdat het hier gaat om een werksoort die nog niet overal grondig is verankerd in het totaal van het zorgbeleid. Voor de positie van geestelijk verzorgers in instellingen is deze wet dan ook belangrijk.

Tot nu toe zijn er twee gescheiden behandelingstrajecten: één voor de kwaliteitswet en één voor de wet geestelijke verzorging. Het is opmerkelijk dat er geen samenhang en afstemming tussen beide wetsvoorstellen is te vinden. Dat is eigenaardig omdat

beide wetsvoorstellen zijn ondertekend door de toenmalige Minister van WVC. In de memorie van toelichting bij een eerder ontwerp van de kwaliteitswet, van 11 maart 1992, is een uitvoerige passage over geestelijke verzorging opgenomen. Daarin wordt het standpunt verwoord dat geestelijke verzorging als onderdeel van de kwaliteit van zorg dient te worden gewaarborgd. Ook staat in deze passage dat instellingen – in gezamenlijke verantwoordelijkheid met de kerkgenootschappen – dit kwaliteitsaspect (geestelijke verzorging) dienen te waarborgen. En mocht blijken dat instellingen aan deze taak onvoldoende inhoud geven, dan zouden passende maatregelen kunnen worden getroffen. Deze passage is nu uit de kwaliteitswet verdwenen. In het huidige Wetsvoorstel Kwaliteitswet Zorginstellingen, van maart 1994, is in de wettelijke bepalingen en in de memorie van toelichting niets meer over geestelijke verzorging te vinden. Waarom? Omdat voormalig staatssecretaris Simons de kwaliteitswet zo eenvoudig en beknopt mogelijk wilde houden. Daarmee is (vooralsnog) het onderwerp van geestelijke verzorging uit de kwaliteitswet verdwenen. Wanneer het aparte wetsvoorstel geestelijke verzorging niet tot wet wordt verheven, ontbreekt een wettelijke basis voor de geestelijke verzorging.

Wanneer het wetsvoorstel geestelijke verzorging echter wel wordt aangenomen, betekent dat een belangrijke stok achter de deur om instellingen te wijzen op hun verantwoordelijkheid voor deze vorm van zorgverlening. Maar een aparte wet geestelijke verzorging mag *geen excuus* zijn om de immateriële dimensie van de zorg buiten de kwaliteitswet te houden. Waarom is de immateriële dimensie van de zorg niet opgenomen in de kwaliteitswet en op grond van welke argumenten is wel aparte nieuwe wetgeving voor geestelijke verzorging voorgesteld? In de discussies en reacties lijken strategische overwegingen en inhoudelijke onduidelijkheden door elkaar te spelen.

Met zorg behangen

Twee argumenten pleiten vóór aparte wetgeving voor geestelijke verzorging. Het *eerste* is te vinden in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel geestelijke verzorging. Gewezen wordt op artikel 6 van de Grondwet dat expliciet het recht vastlegt voor ieder, om zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in vrijheid met anderen, vrij te belijden. In het bestaande Besluit Eisen voor Erkenning Ziekenhuizen is dit recht terug te vinden in art. 7.2.6., dat eist dat het ziekenhuis ervoor zorg draagt dat de patiënt de door hem/haar gewenste geestelijke verzorging kan ontvangen.³ Het kabinet Lubbers heeft er van afgezien om het beschikbaar stellen en toegankelijk maken van geestelijke verzorging via de kwaliteitswet te regelen of anderszins een wettelijke basis te geven. In de uitgebreide commissie vergadering (UCV) van 22 juni 1992 wordt de passage die de kwaliteitswet en geestelijke verzorging met elkaar in verband bracht, weer ingetrokken. In de UCV van 22 juni 1992 geeft voormalig staatssecretaris Simons hiervoor de volgende verklaring: "De kwaliteitswet wordt gezien als een voorbeeld van heel eenvoudige en simpele wetgeving, op het moment dat je zo'n element zou inbrengen, dan zou binnen de

kortste keren de wet worden behangen met meer elementen van kwalitatief goede zorg.”⁴ Door de toenmalige Minister van Justitie, Hirsch Ballin, is dit standpunt herhaald, met dien verstande dat Hirsch Ballin heeft gesteld dat dan wel moet worden voorzien in een apart wettelijk kader voor geestelijke verzorging op grond waarvan instellingen kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor geestelijke verzorging.

In het wetsvoorstel geestelijke verzorging betekent de *eis van toegankelijkheid van geestelijke verzorging* dat de instelling geestelijk verzorgers moet toelaten en ook zoveel mogelijk medewerking dient te verlenen opdat het persoonlijk contact met een geestelijk verzorger van het eigen genootschap daadwerkelijk kan plaatsvinden. De *eis van beschikbaarheid van geestelijke verzorging* houdt in dat de instelling zorg draagt voor een aanbod van geestelijke verzorging, dat zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van de in de instelling verblijvende personen. Met deze eis wordt bedoeld dat geestelijke verzorging zoveel mogelijk als geïntegreerd onderdeel van de zorg wordt gegeven.

Het *tweede* argument vóór aparte wetgeving voor geestelijke verzorging is eveneens te vinden in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel. Er staat: “Wij beogen met dit wetsvoorstel vast te leggen, dat geestelijke verzorging geen gunst of sluitpost is, maar wezenlijk onderdeel van de verschuldigde zorg op de genoemde terreinen, die met respectering van de primaire verantwoordelijkheid van de instellingen en inrichtingen in samenspel met de genootschappen niet ten achter mag worden gesteld bij de materiële elementen van de verzorging.” Ook door verschillende vertegenwoordigers van Justitie en Volksgezondheid is gewezen op het gevaar dat bij bezuinigingen geestelijke verzorging ‘het kind van de rekening wordt’. Zo stelde Jansen, ambtenaar van Justitie: “De wet moet meer zijn dan een appèl; moet garanties geven, opdat wordt vermeden dat onder budgetdruk de beschikbaarheid van geestelijke zorg vermindert of zelfs uit het dienstenpakket verdwijnt. (...) Geen gunst of sluitpost, dus! En als zulks feitelijk mogelijk zou worden gemaakt, eventueel door herschikking binnen de budgetten, dan is dat op zich ook niets ongewoons en zeker ook eerder, elders vertoond.”⁵

Bersee, ambtenaar van het Ministerie van VWS en als zodanig verantwoordelijk voor het patiënten-/consumentenbeleid en de patiëntenwetgeving, waaronder de Wet Geestelijke Verzorging, formuleerde het zo: “Voorkomen moet worden dat zorginstellingen de geestelijke verzorging achterstellen bij de wat ik maar noem ‘materiële’ elementen van de zorgverlening. Dat zou een inbreuk betekenen op het uitgangspunt dat geestelijke verzorging een onmisbaar en integraal onderdeel van de zorg dient te zijn. (...) Als er sprake zal zijn van een toenemende marktwerking, dan is het maar de vraag of zorginstellingen zich niet juist willen profileren op het punt van de materiële zorgverlening: de kwaliteit van het medisch-technische gebeuren, de kwaliteit van de hotelfunctie en van de verzorging en verpleging. Niet dat er iets mis is met een kwalitatief goede materiële verzorging, maar het één moet niet ten koste gaan van het ander.”⁶

Met invoering van de kwaliteitswet zal het Besluit Eisen voor Erkenning Ziekenhuizen vervallen en daarmee ook art. 7.2.6. Wanneer een aparte wet geestelijke verzorging wordt afgewezen door het nieuwe kabinet en wanneer de eisen van toegankelijkheid en beschikbaarheid niet worden opgenomen in de kwaliteitswet, dan is er sprake van *een aantasting van het wettelijk fundament voor geestelijke verzorging* ten opzichte van het Besluit Eisen voor Erkenning Ziekenhuizen van 1984. De hamvraag is dan of bij directies van instellingen de bereidheid zal blijven bestaan om deze zorgdoelstelling daadwerkelijk te realiseren. Toenemende financiële krapte en concurrentieslagen tussen verschillende zorgdisciplines kan de beschikbaarheid van geestelijke verzorging aantasten en dat mag niet gebeuren.

Er moet hard gewerkt worden om geestelijke verzorging in instellingen te behouden. Niet alleen omdat daarmee belangen zijn gediend van de werksoort zelf, maar vooral omdat patiënten/cliënten in zorginstellingen zo veel baat hebben bij ruimte en aandacht voor het geestelijke proces dat zij als gevolg van hun ziekte, de behandeling en de gevolgen daarvan doormaken.

Interfereren met verantwoordelijkheid

Tot eind juli 1994 kon op het wetsvoorstel geestelijke verzorging worden gereageerd. Van verschillende kanten komen er reacties. Het Humanistisch Verbond (HV) en de Universiteit voor Humanistiek klommen in de pen en drongen erop aan dat geestelijke verzorging alsnog in de kwaliteitswet wordt opgenomen.⁷ Het HV stelde daarnaast dat de wet geestelijke verzorging nog onvoldoende concreet is uitgewerkt en te weinig garanties geeft voor pluriformiteit. De beroepsvereniging voor alle geestelijk verzorgers in de intramurale gezondheidszorg, de Vereniging voor Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen (VGvZ) en het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken reageerden positief op het wetsvoorstel geestelijke verzorging (brieven van 22 en 25 juli). Op 13 juli was ook de reactie van de Nederlandse Zorgfederatie (NZf, voorheen de NZR) inzake het wetsvoorstel geestelijke verzorging bekend.⁸ De NZf was bepaald niet blij met de wet geestelijke verzorging. De argumentatie die wordt gegeven, is "dat een aparte regeling interfereert met de eigen verantwoordelijkheid van de instelling". Met andere woorden, formele wetgeving staat haaks op de eigen verantwoordelijkheid van instellingsdirecties voor de beleidsmatige en organisatorische invulling van deze vorm van zorgverlening. De verantwoordelijkheid voor de invulling van het beleid inzake geestelijke verzorging dient volgens de NZf te liggen bij instellingsdirecties en niet bij de overheid. Bovendien, zo meent de NZf, zal het allemaal zo'n vaart niet lopen met de positie van geestelijke verzorging in instellingen, want: "de bestaande erkenningseisen (art. 7.2.6.) en de toekomstige kwaliteitswet volstaan om geestelijke verzorging te garanderen en om deel uit te maken van de norm verantwoorde zorg" (brief NZf-reactie aan de leden van de vaste commissie voor Justitie, 13 juli).

In de brief van de NZf wordt gesuggereerd dat er niets mis is met de toegankelijkheid

en beschikbaarheid van geestelijke verzorging in zorginstellingen! Deze bewering wordt echter niet onderbouwd door de NZf. Overigens is deze mening ook niet houdbaar gezien de omstandigheid dat van feitelijke integratie van geestelijke verzorging in het totale zorgaanbod amper sprake is, om van een pluriform aanbod van geestelijke verzorging in instellingen nog maar te zwijgen.

Op 18 juli stuurde de NZf-afdeling ethiek (secretariaat College voor Ethische en Levensbeschouwelijke Aspecten van de Zorgverlening, het CELAZ) deze brief ook aan alle directies van instellingen die zijn aangesloten bij de NZf. Bij de brief is de volgende passage toegevoegd: "De NZf is geen voorstander van de totstandkoming van de wet. Zij meent dat in de NZR-nota van de Commissie Geestelijke Verzorging Dienst Geestelijke Verzorging in Organisatie en Beleid (1987) voldoende waarborging van geestelijke verzorging is vastgelegd. In deze Informatie treft u aan het commentaar van de NZf, dat afgelopen week aan de vaste Kamercommissie van Justitie is toegezonden."

Door verschillende betrokkenen wordt met verbazing op het standpunt van de NZf gereageerd. De VGVZ is verontwaardigd over de brief van de NZf aan de directies van instellingen. De VGVZ schrijft aan de NZf: "Hoewel wij ons bewust zijn geen officiële partij te zijn in een intern overleg, hadden wij ons toch kunnen voorstellen – gezien ons gezamenlijk belang bij het onderwerp en het belang van uw reactie – dat U, alvorens op het wetsvoorstel te reageren, ons om advies had gevraagd. Mogelijk was de inhoud van uw reactie dan een andere geweest" (brief VGVZ aan de NZf d.d. 26 juli 1994). De VGVZ schrijft verontrust te zijn over de positie van geestelijke verzorging in de instellingen. Bij het bestuur van de vereniging komen tal van meldingen binnen met betrekking tot vermindering van formatie-plaatsen geestelijke verzorging. De VGVZ schrijft dat in de periode oktober 1993 tot mei 1994 13 meldingen zijn binnengekomen: "2 meldingen kunnen worden teruggebracht tot de zogenaamde kaasschaafmethode (op evenredige wijze inleveren zoals de andere diensten). Bij de overige 11 aangemelde zorginstellingen blijkt het te gaan om forse disproportionele bezuinigingen: halvering van de formatieplaatsen of meer."

Ook door de leden die namens het HV lid zijn van het CELAZ, is met verbazing op de brief van de NZf gereageerd. Het CELAZ is de NZf-afdeling die als taak heeft de ontwikkelingen rond het aandachtsgebied geestelijke verzorging te volgen en te bewaken (zie noot 8). In een vergadering van het CELAZ zijn de beide wetsvoorstellen uitvoerig besproken. In die vergadering zijn toen door een aantal leden van het college, waaronder die van het HV óók andere argumenten dan de genoemde in de brief van de NZf naar voren gebracht. Deze argumenten ten gunste van de wet geestelijke verzorging zijn als volgt samen te vatten: Beter één wet, dan géén wet! Geestelijke verzorging in instellingen mag niet afhankelijk worden van de gevoeligheid van individuele directieleden. Ook al is er het een en ander op de wet aan te merken, de wet biedt wel een handvat om instellingen te kunnen wijzen op hun verantwoordelijkheid voor het waarborgen van geestelijke verzorging. En dat is belangrijk omdat geestelijke verzorging nog niet eerder zó onder druk heeft gestaan

als in de laatste tijd!

In het NZf-advies zijn deze argumenten echter niet terug te vinden. Dit roept de vraag op waarom deze argumenten niet van invloed zijn geweest toen het advies van de NZf werd geschreven. De NZf heeft blijkbaar niet veel aandacht voor de positie van de geestelijke verzorging in de instellingen. Ook opmerkelijk is de verwijzing in de brief van de NZf naar de NZR-nota van de Commissie Geestelijke Verzorging van 1987. Deze nota is weliswaar algemeen geaccepteerd, maar biedt geen enkele *waarborg*. De beleidsnota is een advies, en een advies is géén wet! Door de NZf wordt de nota echter wel op die noemer gepresenteerd!

De NZf heeft in de afgelopen jaren onvoldoende aandacht geschonken aan ontwikkelingen rond de wetgeving geestelijke verzorging en er is onvoldoende gedaan aan trajectbewaking. Zoals gezegd, heeft het onderwerp geestelijke verzorging bij de NZf kennelijk geen hoge prioriteit en bestaat er onvoldoende oog voor de positie van geestelijke verzorging in instellingen. Zo is er ook nooit een vervolg gekomen op de Beleidsnota van 1987. De kwaliteitswet staat al jaren op stapel. Toch heeft de NZf die tijd niet te baat genomen om te bevorderen dat geestelijke verzorging wordt opgenomen in een totaal concept van kwalitatief verantwoorde zorg. En dat terwijl de NZf een Commissie Geestelijke Verzorging in huis had die dat had kunnen behandelen. Een gemiste kans. Bovendien had dan gewerkt en gelobbyed kunnen worden om geestelijke verzorging niet uit de kwaliteitswet te laten verdwijnen. De NZf c.q. het CELAZ reageert nu te laat! Ze zou er goed aan doen haar advies alsnog terug te trekken.

Te ver gaan

De Raad van State heeft zich op het standpunt gesteld dat een aparte regeling voor geestelijke verzorging nodig noch wenselijk is en geeft het advies het voorstel van wet niet te zenden aan de Tweede Kamer. Evenals de NZf suggereert de Raad dat er niets mis is met de toegankelijkheid en beschikbaarheid van geestelijke verzorging in zorginstellingen. In het Advies van 11 april 1994 komt de aap al spoedig uit de mouw. Het wetsvoorstel gaat volgens het oordeel van de Raad van State 'te ver'. Cliënten kunnen op grond van de voorgestelde wetstekst door de instelling gefinancierde geestelijke verzorging eisen die aansluit bij de eigen godsdienst of levensovertuiging. Bij de voortgaande bezuinigingen in de gezondheidszorg zou dit, aldus de Raad "ten koste gaan van de andere (medische) voorzieningen."⁹

In zijn Nader Rapport d.d. 9 mei 1994 naar aanleiding van het advies van de Raad van State schrijft de voormalige Minister van Justitie, mede namens de voormalige Minister van WVC, het op een aantal punten niet met de Raad eens te zijn. De eis van beschikbaarheid van geestelijke verzorging moet niet zo worden uitgelegd dat de instelling voor elke denominatie een geestelijk verzorger beschikbaar moet stellen: "Deze verplichting is geen absolute maar een relatieve: binnen de grenzen van de redelijkheid moet de instelling er voor zorgen dat geestelijke verzorging geboden

wordt. De bestedingsvrijheid van de instellingen wordt in die zin genormeerd dat verzekerd is dat geestelijke verzorging een wezenlijk onderdeel van de zorg zal blijven.”

Een tweetal elementen rechtvaardigen het vastleggen van minimum waarborgen, aldus de minister. De bijzondere omstandigheid van het verblijf in een intramurale voorziening brengt met zich mee dat “personen in het algemeen minder goed en soms zelfs in het geheel niet in staat zijn om deel te nemen aan de gebruikelijke geestelijke verzorging waarmee een band bestaat. Daarnaast worden zij veelal geconfronteerd met bijzondere ethische, religieuze en levensbeschouwelijke problematiek, waardoor er van specifieke behoefte aan geestelijke zorg sprake kan zijn. (...) Bedacht zij voorts dat een goede geestelijke verzorging de behoefte aan (fysieke) zorg tenminste kan verlichten.”¹⁰

Kwaliteit systematisch bewaken

De basisgedachte die aan de Kwaliteitswet Zorginstellingen ten grondslag ligt is dat zorgaanbieders zelf verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van de geleverde zorg. Het wetsvoorstel is gebaseerd op de nieuwe bestuurlijke visie op de verdeling van verantwoordelijkheden tussen overheid enerzijds en zorgaanbieders, verzekeraars en patiënten/consumenten anderzijds. Zorgaanbieders krijgen de bevoegdheid de organisatie van de werkzaamheden naar eigen goeddunken vorm te geven.

De wet beperkt zich tot vier eisen: de instellingen moeten verantwoorde zorg aanbieden (art. 2); de organisatie van de instellingen moet zodanig zijn dat deze leidt tot een verantwoorde zorg (art. 3); instellingen dienen de kwaliteit van de zorg systematisch te bewaken, beheersen en verbeteren (art. 4); en instellingen dienen verantwoording af te leggen over het gevoerde kwaliteitsbeleid (art.5).

Een belangrijk aspect van het wetsvoorstel is de eis dat instellingen via kwaliteitssystemen de kwaliteit van de zorgverlening systematisch bewaken, beheersen en verbeteren. Onder een kwaliteitssysteem – een uit het bedrijfsleven afkomstige term – wordt verstaan een stelsel van vastgelegde eisen, regels en procedures dat tot doel heeft te verzekeren dat een produkt of te verlenen dienst aan de gestelde eisen voldoet en blijft voldoen. Deze eisen, regels en procedures omvatten het gehele proces van de zorgverlening, vanaf de vaststelling van de behoefte van de patiënt/cliënt tot aan de uitkomsten van de feitelijke zorgverlening.

Een dergelijk systeem heeft voor instellingen twee voordelen: a) in de instelling is het een middel om de kwaliteit van de zorgverlening adequaat te bevorderen en te bewaken en b) extern kan aan patiënten/cliënten en verzekeraars zichtbaar worden gemaakt op welke wijze aan de kwaliteit vorm wordt gegeven. Over het gevoerde kwaliteitsbeleid moet de instelling jaarlijks openbaar verantwoording afleggen in een kwaliteitsjaarverslag. Provincies en grote gemeenten krijgen de bevoegdheid om instellingen een schriftelijke aanwijzing te geven wanneer zij menen dat het in een instelling schort aan verantwoorde zorg. Aanleiding tot een aanwijzing kunnen ook

klachten van patiënten zijn.

De toekomstige kwaliteitswet is positief te beoordelen omdat regels worden gesteld aan de kwaliteit van de zorg. Er zijn echter vraagtekens te plaatsen bij de nadruk die in het wetsvoorstel wordt gelegd op procedurele richtlijnen om aan de eisen van doelmatigheid en doeltreffendheid te kunnen voldoen. Over wat patiënt-gerichtheid zou kunnen inhouden is het voorstel niet duidelijk. Principiële normen of minimum vereisten ten aanzien van wat patiënt gericht werken zou moeten inhouden, ontbreken. Verwacht wordt dat instellingsdirecties en de professionals daaraan inhoud geven.

Er zijn terecht veel kanttekeningen geplaatst bij het feit dat in de kwaliteitswet geestelijke verzorging niet is opgenomen in de norm verantwoorde zorg. Geestelijke verzorging als immateriële zorg zou ook onderdeel van verantwoorde zorg behoren te zijn en dient aldus in de kwaliteitswet te worden genoemd. Nu van instellingen wordt geëist dat zij kwaliteitssystemen gaan ontwikkelen wordt gemakkelijk *vergeten* om deze dimensie van zorgverlening mee te nemen en te integreren. De kwaliteitswet voorziet in zijn huidige vorm niet in zodanige randvoorwaarden dat een kwalitatief voldoende aanbod van geestelijke verzorging gewaarborgd is. Het belangrijkste element uit de wet geestelijke verzorging zou daartoe in de kwaliteitswet moeten worden opgenomen:

- 1) Het belangrijkste element is de *beschikbaarheidseis*: instellingen moeten zorg dragen voor een aanbod van geestelijke verzorging. Met deze eis wordt bedoeld dat geestelijke verzorging als geïntegreerd onderdeel van de zorg beschikbaar is.

Daarnaast zouden nog twee andere elementen dienen te worden vastgelegd:

- 2) Geestelijke verzorging moet structureel en expliciet worden opgenomen in de budgettering van instellingen (*budgetgarantie*): geestelijke verzorging hoort in het basispakket van de zorg en de positie van geestelijke verzorging moet financieel zeker worden gesteld.¹¹
- 3) Het aanbod van geestelijke verzorging moet in een te ontwikkelen kwaliteitssysteem expliciet worden meegenomen: geestelijke verzorging moet worden *geïntegreerd* in het totale zorgaanbod.

De rol van geestelijke verzorging als professionele activiteit moet nadrukkelijk en expliciet worden vastgelegd in de Kwaliteitswet. Zo niet, dan is het noodzakelijk dat er naast de Kwaliteitswet Zorginstellingen een Wet Geestelijke Verzorging bestaat. Het woord is nu aan het nieuwe kabinet!

Noten/Literatuur

- 1 Wetsvoorstel De kwaliteit van zorginstellingen, TK 1993-1994, nr. 23633, nrs 1-3.
- 2 Wetsvoorstel Regels met betrekking tot de Geestelijke Verzorging in Instellingen in de Zorgsector en in Justitiële Inrichtingen, TK 1993-1994, nr. 23720, nr. 1 en 2.
- 3 De Nederlandse Staatscourant, Besluit Eisen voor Erkenning Ziekenhuizen, d.d. 29 november 1984, p. 234.
- 4 Uitgebreide Commissie Vergadering van de Vaste Kamercommissie voor Binnenlandse zaken. TK 1991-1992, UCV 47, p. 24.
- 5 I. Jansen, 'Het perspectief van het Ministerie van Justitie', in: Th. de Boer (red.), *Geestelijke verzorging in het basispakket?*, CVZ, Utrecht, 1993, p. 24-25.
- 6 A.P.M. Bersee, 'Het overheidsbeleid en het wetsvoorstel over de geestelijke verzorging', in: A. Nederkoorn, H. Kromhout en F. Brinkhuis (red.), *Geestelijke verzorging: noodzaak of luxe?*, Publicaties Praktische Humanistiek, Utrecht, 1994, p. 29.
- 7 Brief aan de leden van de vaste kamercommissie voor Justitie en WVC, d.d. 25 juli 1994. Zie ook: *Praktische Humanistiek*, nr. 7, maart 1993 (p. 24-28). Daarin is een open brief gepubliceerd die een honderdtal geestelijk verzorgers gestuurd hadden aan de regering, waarin ze hun bezorgdheid verwoordden over de toekomst van de geestelijk verzorgers in de gezondheidszorg. Gepleit werd voor een integrale opname van de geestelijke verzorging in het basispakket van de zorg en als consequentie daarvan de geestelijke verzorging als een structureel te waarborgen onderdeel van de zorg op te nemen in de budgettering van de instellingen. De brief werd 10 december 1992 verstuurd. Op 24 februari 1993 kwam staatssecretaris Simons met zijn antwoord. Gewezen werd op de noodzaak van deregulering en op de erkenning van instellingsautonomie. De verantwoordelijkheid voor geestelijke verzorging ligt bij de instelling en niet bij de overheid. Simons is het er niet mee eens dat de overheid *als* overheid dient te stellen en te garanderen dat geestelijke verzorging een kwaliteitscriterium en derhalve een integraal onderdeel van de geboden zorg is. Het antwoord van Simons is gepubliceerd in *Praktische Humanistiek*, nr. 8, juni 1993 (p. 101-102).
- 8 De NZf is een koepelorganisatie waarvan deel uit maken: de Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen, de Nederlandse Vereniging voor Verpleeghuiszorg, de Nederlandse Vereniging voor Geestelijke Gezondheidszorg en de Nederlandse Vereniging voor Gehandicaptenzorg. De ontwikkelingen rond geestelijke verzorging worden binnen de NZf gevolgd door het CELAZ. Dit college heeft als aandachtsgebied ethische en levensbeschouwelijke aspecten van de zorgverlening. De Commissie Geestelijke Verzorging is maart 1994 opgeheven. Deze commissie is destijds ingesteld als vaste commissie van de NZR (NZf), als permanent centrum voor overleg en meningsvorming ten aanzien van en bevordering van de geestelijke verzorging in instellingen voor gezondheidszorg.
- 9 Advies Raad van State inzake het Wetsvoorstel Geestelijke Verzorging, d.d. 11-4-1994, p. 4.
- 10 Het Advies Raad van State en Nader Rapport, TK 1993-1994, nr. 23720, nr. B, p. 2.
- 11 Vgl. de opmerking van F. Brinkhuis: "Als men nagaat dat bij een norm van 1 geestelijke verzorger per 200 à 250 bedden niet meer dan een *half procent* van het personeelsbudget aan dit onderdeel van de zorgverlening wordt besteed, moeten hier mogelijkheden liggen" in zijn recensie van Th. A. de Boer (red.), *Geestelijke verzorging in het basispakket?*, in: *Praktische Humanistiek*, nr. 10, december 1993, p. 37.

De tekst van beide wetsvoorstellen is te bestellen bij de Sdu Uitgeverij in Den Haag, tel. 070-3789880/fax 070-3475778.

Pionieren bij de politie

Tini Spikman-Smit

Dit artikel is het eerste van een aantal artikelen waarin aandacht zal worden besteed aan de ervaringen van humanistisch raadslieden-in-opleiding in nieuwe werkvelden. Deze ervaringen zijn van belang voor de gedachtenvorming over de voorwaarden waaronder geestelijke verzorging in nieuwe werkvelden gestalte kan krijgen. Allereerst geeft Tini Spikman-Smit, 6e-jaars studente aan de UvH, een persoonlijke impressie van haar stage bij de gemeentepolitie Zwolle. Vervolgens komen in een interview met haar de mogelijkheden voor humanistisch geestelijk raads-werk in dit werkveld aan de orde.

Keuze voor en toegang tot het werkveld politie

De Universiteit voor Humanistiek heeft in haar 6-jarige, wetenschappelijke beroepsopleiding een vierde- en een vijfdejaarsstage opgenomen. In de *Stagegids 1993-1994* staat daarover: "De stage is een leervorm waarin een stagiair zich gedurende een bepaalde tijd oefent in praktische werkzaamheden behorend bij een bepaald beroep. In het handelen zelf ontdekt hij of zij hoe er wel of niet gehandeld moet worden in het licht van de vereisten van het beroep en van de institutionele en maatschappelijke context".

De keuze voor mijn vierdejaarsstage heb ik vooral laten bepalen door mijn interesse in mensen die voor een bepaald beroep hebben gekozen. Daarbij was de keuze voor de politie voor mij een uitdaging in de zin van: hoe is humanistisch geestelijke verzorging op het werkveld van de politie aan te wenden?

Mijn keuze voor juist dit werkveld kwam ook voort uit mijn opvattingen en verwachtingen ten aanzien van de politie. Ik ging ervan uit dat:

- politiemensen in de uitoefening van hun werk met mensen uit alle geledingen van de samenleving in aanraking komen,
- zodra er een beroep wordt gedaan op de politie of de politie zelf het initiatief

neemt tot dienstverlenen/handelen, er altijd wat aan de hand is; in veel gevallen is dat niet leuk of onaangenaam,

- in de ontmoeting van de politie met het publiek regelmatig emoties, vragen, twijfel, verwarring en ongenoegen, doch ook voldoening en plezier in het werk aan de orde zijn,
- door de aard van het werk zingevingsvragen aan de orde komen.

In de maanden voorafgaand aan de feitelijke stage heb ik veel voorbereidend werk verricht. Naast kennismaken met mensen in verschillende functies heb ik ook vaak door het gebouw gewandeld. Dat gaf mij de mogelijkheid om met veel mensen in contact te komen en op een informele manier kennis te maken. Speciale ontmoetingsplaatsen met medewerkers waren de post van de wachtcommandant, de werkruimte van de centrale publieksopvang en het bedrijfsrestaurant. De meeste mensen hadden de deur van hun werkruimte open staan en vonden het aangenaam wanneer ik 'zo maar even' kwam binnenlopen voor een informatief of onderhoudend praatje.

De organisatie

In de organisatie van het gemeentepolitiekorps te Zwolle is tot op heden geen plaats of functie voor een raadvrouw opgenomen. Ik heb er gedurende mijn stage van 8 maanden (november 1992 tot en met juni 1993) een eigen functie gecreëerd.

Er werken ongeveer 220 mensen bij het korps; iets meer dan de helft is uniformdragend. Het korps is inmiddels opgegaan in een regionaal korps. Voor, tijdens en na mijn stage zorgde de landelijke reorganisatie van de politie (regionalisering) voor veel onrust binnen het korps.

In een oriënterend gesprek met het hoofd personeelszaken van deze – toenmalige – gemeentelijke politieorganisatie heb ik mij geïntroduceerd als humanistisch raadvrouw. De gemeentepolitie te Zwolle kende destijds, in juli 1992, nog geen enkele mogelijkheid tot specifieke opvang en nazorg voor haar personeel. In geval van problemen of calamiteiten (incidenten zoals schietpartijen, mishandeling, ongelukken of geweld op straat) werd er doorverwezen naar de gemeentelijke bedrijfsarts, maatschappelijk werker of psycholoog. Een eerste ontwerp voor een bedrijfsopvangsteam was wel gemaakt doch nog niet gerealiseerd.

Na intern en extern overleg met relevante betrokkenen leek het me niet geschikt om mijzelf op voorhand binnen het korps als *geestelijk raadvrouw* te introduceren. Daarbij speelden gedachten over vooroordelen binnen en buiten het korps zoals 'stoer', 'flink', 'niet moeilijk doen' en 'handelen', kortom 'macho' een rol. Daar kwam nog een persoonlijke reden bij, namelijk het beeld dat ik had van mijzelf als raadvrouw. Ik zag mijzelf primair als humanistisch raadvrouw en daarna pas, op afstand, als geestelijk werker. Mijn humanistische inspiratie is daarin impliciet verweven.

Nadat het hoofd personeelszaken een voorstel ten aanzien van doel en tijdsplanning

van mijn stage had voorgelegd aan de korpsleiding, het 'managementteam', is mijn stage officieel gefiatteerd. Mijn komst was derhalve door het hoogste niveau van de korpsleiding gelegitimeerd.

Geestelijke verzorging als (leer)proces

Na het fiat van het managementteam voor mijn stage heb ik alle medewerkers een introductiebrief aan hun huisadres gezonden. Ik wilde daarmee voorkomen dat mijn brief zou 'zoekraken' of niet opgemerkt zou worden tussen alle schriftelijke informatie die zij dagelijks al in hun postvak vinden. Achteraf is dat een goede methode gebleken: vrijwel iedereen herinnerde zich mijn brief en voor een deel ook de inhoud.

In vervolg op de introductiebrief heb ik een uitnodiging voor een kennismakingsgesprek gestuurd aan een aantal medewerkers (ca. 25%) uit alle geledingen van de organisatie. Mijn verwachting was, door te luisteren naar persoonlijke verhalen en vragen te stellen, een bijdrage te kunnen leveren aan de humanisering van het werk. Met hun 'verhaal' bedoel ik hun biografie, hun ervaringen, verwachtingen, plannen, opvattingen en visie. Ik verwachtte dat daardoor een proces van geestelijke verzorging zou kunnen ontstaan. Door dit proces zouden leerervaringen op gang gebracht kunnen worden voor de medewerkers zelf en voor de organisatie als zodanig.

Ik heb aan de benaderde medewerkers expliciet de vraag gesteld of zij mee wilden doen aan deze manier van werken. Ik vertelde dat ik er belang bij had. Of het voor hen de moeite waard was, moest nog blijken. Iedereen die ik had aangeschreven is op mijn uitnodiging ingegaan. Ik constateerde bij een aantal mensen een zekere gretigheid in het vertellen van hun levensverhaal.

Na een paar weken merkte ik dat schriftelijke afspraken niet goed werkten. Dit kwam door de tijd die er lag tussen verzenden, reageren en de afspraak. Diensten werden gewisseld, mensen werden extra ingezet of er was ander werk te doen, waardoor zij hun afspraak met mij moesten afzeggen. Inmiddels wist ik de weg in het gebouw en ging ik mensen opzoeken op hun werkplek om een afspraak te maken. Dat heeft goed gewerkt. Eventuele veranderingen werden tijdig aan mij doorgegeven.

Vrijwel alle gesprekken die ik gedurende een periode van acht maanden met korpsmedewerkers heb gevoerd, hadden het volgende verloop: na de hierboven al geschetste inleiding vroeg ik hoe wij elkaar zouden aanspreken. Ik had gemerkt dat alle mensen die ik in het gebouw ontmoette elkaar bij de voornaam noemden. Iedereen bleek daaraan in het gesprek de voorkeur te geven. Bij de vraag: 'Wil jij aan mij jouw verhaal vertellen' heb ik aandachtspunten toegevoegd zoals: waarom werk je bij de politie?; is dat een bewuste keuze?; hoe lang doe je dit werk al?; wat is er zo leuk, bijzonder, vervelend, akelig aan?; hoe lang wil je dit werk nog blijven doen?; zijn er voor jou carrièremogelijkheden en hoe vind je dat?; welke plaats heeft werk in jouw

leven?; ben je door dit werk een ander mens geworden?; heeft de aard van het werk en het werk op zich, invloed op jouw privéleven?; wat betekent de organisatie voor jou?; wat merk je van de sfeer in deze organisatie?; hoe is de communicatie?; wat is voor jou de 'politicultuur'? Ook stelde ik: 'Ik vind dat ik heel veel aan je vraag. Aan jou om te vertellen wat je kwijt wil'.

Een deel van de mensen begon met te zeggen dat ze geen problemen hadden, doch dat ze wilden ingaan op mijn verzoek om mij een plezier te doen. In de meeste gevallen begonnen mensen met een voorzichtige schets, raakten in de ban van hun eigen verhaal en waren vervolgens nauwelijks te stoppen. Bij sommigen was het echt een successtory, anderen hadden, bleek al snel, toch wel problemen maar zij hadden niemand binnen de organisatie om mee te praten en 'thuis' wilden ze er niet mee belasten. Weer anderen vertelden meteen hun moeilijkheden en vertelden hoe blij ze waren dat er eindelijk eens iemand naar hen luisterde en dat het 'onder ons' bleef. Dat bleek binnen de organisatie een heikel punt te zijn, maar weerhield mij er niet van om hen aan te moedigen hun problemen binnen de organisatie met de desbetreffende pers(o)n(en) te bespreken. De gevolgen en effecten hiervan waren wisselend: in het ene geval was dit net de ondersteuning die zij nodig hadden, in het andere geval bleek er te veel oud zeer aanwezig om aan verandering te willen en kunnen werken. Elk verhaal maakte deel uit van een biografie, waarin existentiële en zingevingsaspecten aan de orde kwamen. Ik probeerde elk gesprek binnen een half uur af te ronden. Dat lukte niet altijd, want net als mensen de deur al open deden, kwamen zij vaak met iets dat tot bespreken dwong. Opvallend vond ik de verhalen van vrouwen. Ze voelden zich goed en sterk in hun werk, ze waren heel creatief en oplossend bezig en hadden in de gaten hoe het werk beter en anders kon worden gedaan. Zij antwoordden stevast dat zij in verandering op het werk geen of niet al te veel energie wilden steken. Ze zagen op tegen de veronderstelde strijd die ze voor die veranderingen zouden moeten voeren.

Binnen een paar weken 'hoorde' ik in de wandelgangen dat mensen het heel fijn vonden om aan iemand, die echt luisterde en de tijd ervoor nam, hun eigen verhaal te kunnen vertellen. Een aantal mensen sprak mij daar later op aan: 'Vreemd toch, ik had geen enkel probleem; door het luisteren naar jou, heb je mij aan het denken gezet. Ik heb er thuis over gepraat en het proces gaat nog door'. Anderen maakten een afspraak voor een vervolgesprek. Niet zo direct, maar 'toevallig' door in het bedrijfsrestaurant naast mij te gaan zitten of mij onderweg door het gebouw aan te spreken en te vragen hoe het nou ging, of ik het druk had en hoe lang ik nog bleef.

De gesprekken met vrouwen en mannen ben ik op dezelfde manier aangegaan. Hun manier van vertellen was niet wezenlijk verschillend, de inhoud wel. De meeste vrouwen hadden een 'wij' verhaal. Daarmee bedoel ik dat ze niet alleen over zichzelf, maar ook veel over de mensen om hen heen – partner, kinderen, vrienden – vertelden. Over het algemeen geldt voor de vrouwen die ik heb gesproken dat de keuze en duur van het werk, al of niet in deeltijd, sterk afhankelijk is van partner en

kinderen. Van mannen daarentegen heb ik dat geen enkele keer gehoord. Vrijwel alle mannen hadden een 'ik' verhaal. Zijdelings of en passant werd vermeld dat hun partner hen zeer had gesteund bij de studie of het maken van carrière.

De vrijplaatsfunctie

Gedurende de gehele stage en ook daarna nog, bleek de vrijplaatsfunctie een zeer belangrijke rol te spelen. Mijn interpretatie van de verhalen die ik heb gehoord, is dat er te weinig mogelijkheden zijn om emoties van verdriet, twijfel, onvrede, beschaamd vertrouwen en teleurstelling te uiten. Sommigen kunnen hun emoties kwijt bij een collega of thuis en vinden dat voldoende. Anderen zeggen dat er in de organisatie onvoldoende plaats of ruimte is voor het uiten van emoties. Het Bedrijfsopvangteam (BOT) dat inmiddels voor dit doel is geïnstalleerd, wordt door de één met vreugde begroet en door de ander, tegenover mij, weggehoond.

Uit de gesprekken bleek steeds meer dat mensen, ondanks kritiek, boosheid en onzekerheid over de reorganisatie, zich toch bleven inzetten en probeerden er iets goeds van te maken. Ze uitten dat met: 'ik doe m'n plicht, ik heb de verantwoordelijkheid op me genomen, daarvoor word ik betaald, je moet er wat van proberen te maken'.

Ik zag voor mij een intermediaire taak en een bevestiging van de noodzaak van een vertrouwenspersoon in het, altijd pas na toestemming van de betreffende persoon, anoniem of met naam, doorgeven van informatie uit gesprekken aan leidinggeven. Naar aanleiding van voorgaande vroeg ik aan de korpsleiding: Geven jullie wel genoeg schouderklopjes? Laten jullie je waardering wel genoeg blijken? Er werken hier zoveel mensen met hart voor de zaak, zijn jullie daar wel voldoende van op de hoogte?

Tot slot: enkele persoonlijke reflecties

De thema's en de existentiële- en zingevingsvragen die in de gesprekken aan de orde kwamen, zijn voor het grootste deel niet specifiek voor politiemensen: in elke organisatie werken gedreven mensen, met hart voor de zaak, met meer of minder plezier in hun werk en met een groter of kleiner plichtsbesef. In elke organisatie komen machtsstrijd, strategisch handelen, spelletjes spelen in negatieve zin, wantrouwen en jaloezie voor. Meestal kwamen de mensen zelf, in relativerende zin, met deze opmerkingen.

Specifiek aan het politiewerk is het relatief hoge emotionele gehalte. Door de aard van het werk, namelijk dienstverlening aan het publiek, juist wanneer er iets aan de hand is, zijn de voorkomende emoties frequenter en heviger dan in de meeste andere beroepen. Dit laatste werd soms ook expliciet door politiemensen aan mij verteld.

De belangrijkste aspecten van mijn werk in deze organisatie waren:

- 1) De vrijplaatsfunctie: geheimhouding, vertrouwenspersoon.
- 2) De gerichtheid op zingevingsvragen als raadsvrouw.
- 3) Tijd: ik had alle tijd en gaf die ook.

Deze drie aspecten waren onlosmakelijk met elkaar verbonden en daarmee voldeed ik in een grote behoefte. Deze combinatie van aspecten, typerend voor mijn raads-werk bij de politie, is niet in een andere, bestaande functie onder te brengen doordat de aard van dit werk overkoepelend is voor het functioneren van de gehele politie-organisatie.

Persoonlijke omstandigheden en persoonlijk welbevinden zijn van doorslaggevend belang voor de werkbeleving en taakopvatting van politiemensen. Ik kwam voor beide. Bij mij konden mensen hun verhaal kwijt en daaraan bleek grote behoefte te zijn. Met het vervullen van die behoefte wordt de kwaliteit van leven en het welbe-vinden van individuele personen bevorderd. Een organisatie bestaat bij de gratie van de mensen die de organisatie samen vorm geven en dragen. Kwaliteit van leven van individuen, het al dan niet 'goed in je vel zitten', bepaalt de kwaliteit van het werk dat door de organisatie wordt geleverd.

Voor mijzelf was het een zeer aangename periode van hard werken. Ik putte veel energie en 'spirit' uit hetgeen ik hoorde. Mensen inspireerden mij met hun verhalen. Regelmatig was ik ontroerd, geraakt, verbaasd door de wijsheid, ervaring, levens-kunst en levensmoed waarvan ik deelgenoot werd.

Literatuur

- T. Spikman-Smit, *Eindrapportage stage bij de Zwolse gemeentepolitie 1992-1993*, Universiteit voor Humanistiek, Mei 1993.
Politie IJsselland. Reglement Bedrijfsopvangteam (14-09-94).

De politie: mogelijkheden voor een nieuw werkveld

Een interview met Tini Spikman-Smit

Ina van Zanten

IvZ: Waarom ben je bij de (gemeente-)politie binnengestapt?

TS: Met de politie heb ik zoveel raakpunten; de mensen die daar werken, dat doet mij wat. Misschien zou ik er zelf ook wel willen werken. Ik ben onder de indruk van de uitstraling en het enthousiasme dat zij in hun werk hebben. Ik heb iets met het soort mensen dat bij de politie werkt. Ik heb ze nu op een andere manier dan de gewone burger leren kennen, ik heb de mensen achter het uniform gezien. Je komt daar sowieso gedreven en betrokken mensen tegen. Als je daar niets mee hebt, kan je bij de (gemeente-)politie als humanistisch raadvrouw niet goed functioneren. Dat geldt min of meer voor alle werkvelden: uiteindelijk is het functioneren van een raadsman/-vrouw sterk afhankelijk van *wie* je als persoon bent.

Ik kan me trouwens voorstellen dat iemand met weinig of geringe werkervaring die heel enthousiast en heel betrokken begint, wellicht weinig afstand heeft tot dat nieuwe werkveld: het is een kwestie van heel behoedzaam opereren.

Waarom moet je in een nieuw werkveld als de politie heel behoedzaam opereren?

Omdat je met mensen werkt en omdat geestelijke verzorging een heel intiem aspect van het mens-zijn raakt. Je kunt je in een dergelijke situatie haast niet veroorloven om brokken te maken. Zeker niet in een nieuw werkveld.

Als je in een nieuw werkveld komt, moet er veel aan beeldvorming worden gedaan. Er bestaat namelijk geen beeld van geestelijke verzorging. Het is ontzettend belangrijk dat dat beeld in één keer goed, dat wil zeggen positief, neergezet wordt. Daarom heb ik mijn stage ook heel zorgvuldig voorbereid: steeds maar weer ernaar toe, door het gebouw wandelen, met mensen praten; iedere keer stukjes informatie geven, alleen als zij het vroegen, en niet te veel. Ook vroeg ik me af: hoe loop ik daar rond? *wat* doe ik daar? De beeldvorming in een nieuw werkveld is van doorslaggevend belang. Als je een verkeerd beeld laat ontstaan dan kost het heel veel moeite om dat weer weg te nemen.

Wat zijn concreet jouw initiatieven geweest om die beeldvorming aan te pakken?

Ik heb mijn introductie in de organisatie als volgt aangepakt: eerst heb ik een aantal malen de werkplek bezocht om met het hoofd personeelszaken (mijn werkbegeleider) te overleggen. Daarna ging ik bijna het hele gebouw door. Ik noem het wel geur verspreiden. Mensen beginnen je als vanzelf te herkennen.

Hoe kijk je aan tegen de noodzaak van een vrijplaatsfunctie van een humanistisch raadvrouw/-man bij een (gemeentelijk) politiekorps?

Een vrijplaats is zonder meer noodzakelijk. Het is tijdens mijn stage bij de gemeentepolitie Zwolle heel duidelijk gebleken dat alléén en juist doordat ik een vrijplaatsfunctie had, en die vertrouwensruimte van tevoren had verzekerd, iedereen zijn verhaal aan mij ging vertellen. Ik zei: 'alles wat ik van jullie hoor blijft geheim. Ik zal het verslag geanonimiseerd schrijven en je kunt er dus van op aan dat het niet verder komt, tenzij jij wilt dat er wat met jouw probleem gedaan wordt.'

Ik was dus niet formeel in dienst van de korpsleiding maar mijn taakopdracht werd wel gelegitimeerd door de leiding van het politiekorps. Tijdens de vergaderingen van de korpsleiding, het 'managementteam', was ik verrast door de openhartigheid en de spiritualiteit die daar heerste ten aanzien van vragen die het (kwalitatief) functioneren van de organisatie raakten. Er werd mij door de leiding geen stroobreed in de weg gelegd.

Je zegt dat je het waarborgen van een vrijplaatsfunctie binnen de politie-organisatie noodzakelijk vindt. Zie je nog andere voordelen in een vrijplaatsfunctie?

Zonder vrijplaats werkt het proces van geestelijke verzorging niet. Het voordeel van een vrijplaats is in ieder geval dat je mensen de ruimte geeft om alles wat hen bezighoudt, vrijuit te bepraten. Mensen die binnen de organisatie wantrouwen hebben naar de leidinggevenden of naar anderen zullen nooit aan iemand die deel uitmaakt van die organisatie hun problemen vertellen of het achterste van hun tong laten zien.

Eén kant van de zaak is dus, dat mensen eindelijk de woede en de frustratie, het naar hun gevoelens niet met respect behandeld worden, kwijt kunnen. Dat is de negatieve kant. Anderzijds kwamen er ook mensen die zeiden: 'daar ben ik dan, ik heb niks maar je hebt me gevraagd en hier ben ik, met genoeg.' Deze mensen gingen dan hun verhaal vertellen. Zij zeiden dan na een kwartier of na een paar weken dat zij het praten hartstikke lekker hadden gevonden, omdat er eindelijk eens iemand werkelijk naar hun verhaal had geluisterd. Dit luisteren geeft de mensen dan een 'steuntje in de rug'. Dat is de positieve kant.

Ik heb ook wel eens een bemiddelende rol gespeeld in een conflict dat mij ter ore kwam, maar dat gebeurde dan wel op verzoek van degene die met het verhaal bij mij kwam. Dan sprak ik betrokken personen aan en verrichtte als het ware het voorbereidende werk voor de oplossing van een probleem.

Hoe zie jij de taakopdracht van een humanistisch raadsvrouw/-man bij de (gemeente-) politie?

De hoofdtaak van een humanistisch raadsvrouw/-man zie ik met name op *persoonlijk* niveau liggen. Bij de politie ben ik begonnen met het voeren van gesprekken door de hele organisatie heen. Om een beeld te creëren van geestelijke verzorging en wat dat betekent voor iemand in die organisatie. Het gaat er uiteindelijk om dat je datgene wat jou als mens vrolijk of verdrietig maakt, met andere woorden de drijfveer achter het werk dat je doet, dat je *dat* bij iemand kwijt kunt. Dat noem ik een vorm van spiritualiteit. Het gaat om vragen als: waarom werk ik hier? waarom vind ik dit politiewerk leuk? waarom ga ik elke ochtend hier weer op de fiets of in de auto naartoe? waarom heb ik hier plezier? waarom lukt het vandaag niet? waarom ben ik van slag door die aanrijding of door een geval van zelfdoding? Het gaat er met andere woorden om dat mensen *die* gedachten bij je kwijt kunnen.

Zie je ook taken voor een humanistisch raadsvrouw/-man op beleidsniveau?

Zeker, de organisatie wordt gevormd door mensen. Als het goed gaat met de mensen, gaat het met de organisatie ook goed. Gaat het niet goed met die mensen, dan gaat het met de organisatie ook niet goed. Dat is onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat is volgens mij direct te vertalen naar beleid op organisatieniveau. Of je daarvoor in het managementteam (de korpsleiding) zou moeten zitten, aarzel ik. Enerzijds zeg ik ja, het moet omdat de functie van geestelijk verzorger dan wordt gehonoreerd en dat geeft status aan je functie, want iets dat geen plaats heeft of geen omlijnde plek heeft in de organisatie doet er volgens mij niet zo toe. Die status had ik daar trouwens al impliciet of informeel op een gegeven moment. Dat merk je aan de gewaarwording dat je zowel hoog als laag in de organisatie als vanzelfsprekend geaccepteerd wordt. Maar uiteindelijk zal die status toch op een gegeven moment bekrachtigd moeten worden door een aanstelling. En als de functie van raadspersoon vervolgens formeel gecreëerd is, kun je er waarschijnlijk niet onderuit om in het managementteam te gaan zitten. Het is, denk ik, ook goed om daar aan de korpsleiding meta-informatie te geven. Anderzijds schuilt er wel het gevaar in dat de mensen die een wantrouwende houding hebben naar de leiding toe, jou als één van hen kunnen gaan zien. Dan raak je het vertrouwen kwijt van die mensen; dat gevaar zit er in. Het is van belang dat een humanistisch raadsvrouw/-man op beleidsniveau, wat betreft de opzet en organisatie van een dienst geestelijke verzorging, kan meepraten *en* kan meebeslissen. Anderen, beleidsmakers bedoel ik, weten over raadswerk inhoudelijk niet voldoende. Het raadswerk zou geïntegreerd moeten worden in de hele mensaanpak. Geestelijke aspecten van raadswerk kunnen namelijk zo binnen het Beleidsplan Regiopolitie 1994-1995 worden geschoven.

Was er geestelijke verzorging van het politiepersoneel voorafgaand aan jouw komst?

Voorafgaand aan mijn komst bij de Zwolse gemeentepolitie was er niets geregeld. Wel was er een reorganisatie in gang gezet waarbij alle gemeentekorpsen uiteindelijk

zouden opgaan in een regionaal politiekorps. Voor de emotionele begeleiding van het regionale politieapparaat is vlak voor mijn vertrek een bedrijfsopvangteam voor calamiteiten geïnstalleerd. Dit team valt onder het districtsmanagementteam en heeft tot doel de begeleiding en nazorg bij schokkende gebeurtenissen in de dienstuitvoering. De Regeling Bedrijfsopvangteam van de Politie IJsselland omvat een positieve lijst, een incidentenlijst die aangeeft wanneer in ieder geval bedrijfsopvang wordt aangeboden, bijvoorbeeld bij schietincidenten, levensbedreigende situaties, betrokkenheid bij een gijzeling. Het bedrijfsopvangteam is samengesteld uit medewerkers van het dienstonderdeel waarvoor het team wordt ingezet. De hulpverlening gebeurt vanuit een psychologisch referentiekader en staat – inhoudelijk gezien – onder supervisie van de regionale maatschappelijk werker.

Alhoewel dus wel is voorzien in opvang van politiemedewerkers, is deze in beginsel vrijwillig en ad-hoc van karakter (na een incident). Existentiële zaken in de beleving van agenten komen alleen aan de orde indien uit het verhaal van agenten blijkt, dat deze voor de (psychische) verwerking van incidenten relevant zijn. De aandacht voor geestelijke verzorging is derhalve niet op continue basis en niet voor het gehele regiokorps.

Positief is wel dat er ten opzichte van de oude situatie wel degelijk iets is gebeurd. In de oude situatie moest een agent(e) zich in geval van calamiteiten, bijvoorbeeld een schietpartij, melden of in verbinding stellen met de schietinstructeur. Dat was de procedure als je een vuurwapen had gebruikt. De instructeur deed dan ook de opvang van agenten die van slag waren omdat ze geschoten hadden. Dan kwamen ze bij hem terecht en daar deden zij dan hun verhaal. Hij deed zo in feite een belangrijk deel van de geestelijke opvang en begeleiding.

Wat vind je van zo'n bedrijfsopvangteam als eerste aanzet voor een regionale aanpak van geestelijke opvang bij de politie?

Ik denk dat een humanistisch raadsvrouw/-man daar best deel van zou kunnen (gaan) uitmaken, maar het is de vraag of een regionale aanpak in de praktijk wel werkt. Een bedrijfsopvangteam in Zwolle moet bijvoorbeeld naar het uiterste puntje van de regio waar ze politiemensen tegenkomen die ze misschien helemaal niet kennen. Mijn voorkeur zou uitgaan naar een bedrijfsopvangteam op lokaal niveau. Dan sta je als team veel dichter bij de mensen en ben je als team ook veel directer aanspreekbaar.

Bij een regionaal bedrijfsopvangteam met raads werkers vanuit drie denominaties zou de opzet hetzelfde kunnen zijn als in de traditionele werkvelden. Daar is van elke denominatie een raads werker aanwezig. Op zich zou ik het uitstekend vinden als dat zo gerealiseerd kan worden op regionale schaal. In de traditionele werkvelden werkt dat ook, dat je een beroep kunt doen op een raads werker uit de eigen geestelijke stroming.

Behoort de aanstelling van een humanistisch raadsvrouw/-man vanwege het Humanistisch Verbond (HV) of vanwege het (politie)bestuur tot de mogelijkheden van een regionale aanpak?

Idealiter vind ik dat beide mogelijkheden open zouden moeten zijn. Praktisch gezien —als ik kijk naar de confessionele samenstelling in Zwolle op dit moment— zie ik absoluut geen mogelijkheid om specifiek vanuit het HV een raadsvrouw/-man aan te stellen. Het managementteam heeft namelijk al uitgesproken dat ze dan óók een protestants-christelijke en een Rooms-katholieke geestelijk verzorger willen.

Strategisch gesproken denk ik dat ik het HV niet nodig heb. Ik kan mij humanistisch raadsvrouw noemen zonder dat het HV zendend genootschap is. Ik zou me dan kunnen voorstellen dat ik in dienst ben bij de politie en dat ik vertrouwenspersoon ben voor het politie-apparaat, omdat datgene wat ze mij vertellen tussen ons blijft. Maar dan moet je het waarschijnlijk geen vrijplaatsfunctie noemen.

In geval van een aanstelling vanuit het HV heb je als raadsvrouw/-man weliswaar iets meer armslag maar in de huidige praktijk van de politie zie ik nog lang niet gebeuren dat het HV bij de politiekorpsen binnenkomt om daar op die plekken een geestelijk raadspersoon neer te zetten. Het is op zichzelf echt hard nodig, er ligt zo'n terrein braak. Hoe eerder het zou gebeuren, hoe beter. Maar op korte termijn denk ik dat zij het HV niet zullen binnenlaten, al was het alleen maar met het argument dat de andere denominaties dan ook vertegenwoordigd willen zijn. Daarom zie ik vooralsnog meer in de mogelijkheid om mijzelf daar los van het HV te installeren.

Bij de humanistisch raadsliden die mede door het HV zijn aangesteld is die taakopdracht vanwege het HV gedefinieerd. Het verschil is, anders gezegd, meer een politiek verschil: een taakopdracht vanwege het HV behoeft geen onderhandelingspunt te zijn. Bij een taakopdracht vanwege een regiobestuur van de politie kan dit politiek gevoelig liggen.

Het formuleren van zo'n taakopdracht zou alleen maar in onderling overleg met de korpsleiding kunnen worden gedaan. Maar mij gaat het er in dit geval om, dat de essentie van de functie van humanistisch raadsvrouw/-man — dat je dus een vertrouwenspersoon bent — niet wordt geschonden. Dat je ondanks of dankzij de politieke wind die er waait, de ruimte krijgt om als zodanig te functioneren.

Zie jij een spanning tussen de taakopdracht vanuit de korpsleiding en de vrijplaatsfunctie?

Ja, die spanning kan er wel zijn. Waarschijnlijk moet ik zeggen: die spanning is er op voorhand, alhoewel dat heel sterk afhangt van de manier waarop je de taakopdracht invult. In de praktijk is het zo dat als mensen merken dat je inderdaad betrouwbaar bent, de vrijplaatsfunctie werkt.

Hoe sta je tegenover een gedragscode op het vlak van je handelingsruimte als raadsvrouw?
Het formuleren van een gedragscode of het maken van regels daaromtrent is naar mijn idee bijna conflicterend met de inhoud van het humanistisch raadswerk.

Humanistisch raadswerk is in wezen: dat wat voor jou van belang is, dat wat voor jouw leven van belang is. Als we het *daar* over hebben dan hebben we het over geestelijke verzorging, want dan hebben we het over wat de cliënt denkt, voelt en wil. Daar cirkelt het begrip humanistisch raadswerk voor mij omheen. Dat kan je niet in regeltjes stoppen.

Gedragscodes zijn veelal ontstaan *nadat* er allerlei dingen fout zijn gelopen. Het is meer een verschijnsel van de laatste tijd. Nu wil ik niet impliceren of suggereren dat we eerst maar moeten wachten tot het fout loopt, maar door in een pioniersveld meteen een gedragscode op te stellen, loop je ook het gevaar dat je dingen vastlegt die je misschien helemaal niet vast had *hoeven* leggen.

Enerzijds kan een code handig zijn om het vertrouwensvlak veilig te stellen. Anderzijds kan ik mij voorstellen dat een gedragscode vrij beklemmend werkt en/of conflicteert met het belang van de cliënt. Als ik bijvoorbeeld als humanistisch raadvrouw een gespreksrelatie heb met een werknemer bij de politie dan zal ik die werknemer niet gauw steunen in de richting van: 'het is goed voor het bedrijf maar niet goed voor jou'. Ik zal hem of haar altijd ondersteunen in de zin van: 'dat wat goed is voor jou, dat ondersteun ik'. Als dat dan slecht is voor het bedrijf, is dat jammer, maar daar ga ik niet vanuit. Mijn uitgangspunt is meer: dat wat goed is voor de mensen, is doorgaans ook ten voordele van het welzijn van de organisatie. In ieder geval nooit slechter.

Wat voor punten zou jij in zo'n gedragscode opgenomen willen zien?

Het meest belangrijke punt is voor mij dat de vertrouwens- en geheimhoudingsfunctie onvoorwaardelijk gehandhaafd blijven. Ik zou in zo'n gedragscode eigenlijk alleen maar dit willen hebben: een waarborg naar de cliënten toe dat je als humanistisch raadvrouw/-man niet gedwongen kan worden door de organisatie om uit gesprekken of verhalen die je gehoord hebt, mededelingen te doen aan de korpsleiding. Een gedragscode is voor mij alleen maar noodzakelijk om aan iedereen duidelijk te maken dat je inderdaad die vertrouwenspersoon bent en dat je niet gedwongen kunt en wilt worden om dat vertrouwen te beschamen.

Verder zou het misschien ook wel goed zijn als je op enigerlei wijze kan formuleren dat - maar dat is meer een waarborg naar de cliënt toe - er uit de gespreksrelatie met de cliënt geen verplichtingen voortvloeien naar de organisatie toe. Bijvoorbeeld: 'nu heeft u tien gesprekken gehad, nu moet u maar weer eens functioneren' of 'nu moet het maar weer beter gaan'.

Maar uiteindelijk is het een kwestie van vertrouwen. Ook al bestaat er een gedragscode, dan nog kunnen beide partijen er op genoeg manieren onderuit komen.

De functie van een gedragscode is meer: de status van een humanistisch raadvrouw/-man in de organisatie duidelijk maken, de beeldvorming...

De beeldvorming is zo belangrijk. Als ik inderdaad op zo'n pioniersfunctie zou komen, zou ik boven alles veel publiciteit geven aan wat *ik* vind dat humanistisch

raadswerk is. Geestelijke verzorging binnen raadswerk is voor mij: er samen aan werken dat het denken, voelen en willen van de cliënt *onderhouden* wordt. Dat is voor mijn gevoel de essentie van het geestelijk raadswerk. Het is daarbij voor mij evident dat denken, voelen en willen niet nauwkeurig in regeltjes te vatten zijn. Dat is zo gekoppeld aan een persoon.

Najaarssymposium humanistisch raadslieden – verruiming van het professionele blikveld

Vrijdag 4 november jl. vond in Utrecht de jaarlijkse ontmoetingsdag voor humanistisch raadslieden plaats. Zo'n 75 humanistische raadslieden waren aanwezig op dit symposium, dat een plenair gedeelte, in de vorm van drie lezingen, en workshops omvatte. Het symposium handelde over de verruiming van het professionele blikveld van de geestelijke verzorging. Het plenaire gedeelte stond in het teken van zingevingsvragen in de praktijken van respectievelijk een huisarts, een maatschappelijk werker en een psychiater.

De huisarts dr Jan Huib Varekamp stelde in zijn lezing, getiteld 'de klacht als klopp op de deur', dat een belangrijk kenmerk van het huisartsvak is dat je mensen ontmoet in grenssituaties, met wie soms meer aan de hand is dan je op basis van hun klachten zou vermoeden. Een huisarts staat in feite in twee werelden. Enerzijds zoekt hij medisch-technische oplossingen (de uiterlijke wereld), anderzijds wordt hij geconfronteerd met diepere zaken, met zingevingsvragen (innerlijke wereld), op het moment dat hij zijn patiënt de ruimte geeft om zijn of haar verhaal te vertellen. De uitdaging voor een huisarts is om beide met elkaar te verbinden en niet om, zoals maar al te vaak gebeurt, het zoeken en aandragen van medische oplossingen te laten overheersen. Voor een huisarts betekent dit concreet dat hij of zij niet alleen veel moet leren maar vooral ook veel moet afleren.

In de optiek van Annelies Vos, werkzaam als maatschappelijk werker in het AMC in Amsterdam op de afdeling Inwendige Specialismen en Cardiologie, worden alle betrokken disciplines op de 'werkvloer' van een (academisch) ziekenhuis onherroepelijk geconfronteerd met zingevingsvragen van de cliënt/patiënt, ondanks hun onderling verschillende gerichtheid. Maar door de verschillen in de gerichtheid – bijvoorbeeld tussen maatschappelijk werk en geestelijke verzorging – wordt er ook verschillend met zingevingsvragen omgegaan. Kennis over elkaars werkwijze en positie is van groot belang voor de patiënt. Daarbij zal men er al snel achter komen dat er sprake is van overlap tussen de disciplines, wat het gevaar van 'grensconflicten' met zich meebrengt. De kern van Vos' betoog kwam er op neer dat je beter kunt erkennen dat die overlap er is en dat je vanuit een samenwerking en op basis van wederzijds respect tot taakafbakening moet zien te komen, dan dat je elkaar 'te lijf' gaat, want de patiënt is dan veelal het slachtoffer. Over die samenwerking zei Vos: "De ontwikkeling van de hulpverlening in de gezondheidszorg gaat in de richting van de multi-disciplinaire teams. (...) Het werken met een team in de gezondheidszorg bestaat niet alleen uit de coördinatie van de hulpverlening van de verschillende disciplines. Het proces van uitwisselen van informatie, samen denken over de alternatieven voor de behandeling en de realisatie door een groep werkers samen heeft een groter kwalitatief en creatief effect op de hulpverlening, dan wanneer één werker deze taken alleen op zich zou nemen."

De vrijgevestigde psychiater/psychotera-
peut dr Marc Nevejan, meende dat de op-
zet van het symposium wel eens kon dui-
den op een identiteitscrisis van het
humanistisch raadswerk, in de zin van:
waar liggen de grenzen van het vak? Kan
deze discipline iets bieden naast hetgeen er
al is? Hij maakte in dit verband een zeer
interessante vergelijking met de identi-
teitscrisis binnen de psychiatrie van zo'n
30 jaar geleden, waarvan de doortastende
aanpak de discipline uiteindelijk – getuige
de snelle opkomst van de psychotherapie –
bepaald geen windeieren heeft gelegd.

Volgens Nevejan kan het humanistisch
raadswerk op dit moment twee kanten op.
Enerzijds kan men doorgaan op dezelfde
voet als men nu bezig is, dus doorgaan in
de instellingen. Daar heeft het raadswerk
een duidelijk bestaansrecht, maar zijn er
maar weinig mogelijkheden voor verbrei-
ding en groei van het beroep. Die moge-
lijkheden zouden er wel zijn als het huma-
nistisch raadswerk zich in de toekomst zou
gaan ontwikkelen als een soort van 'spiri-
tuele hulpverlening'. Daarbij ben je afhan-
kelijk van externe factoren die in je voor-
deel kunnen werken (zoals bij de psycho-
therapie is gebeurd) of in je nadeel kunnen
uitpakken. Bovenal zijn er echter mensen
nodig die de tijdgeest aanvoelen. Je zou
kunnen stellen, aldus Nevejan, dat zoiets
als een diffuse bestaansproblematiek altijd
wel aanwezig 'is' in de maatschappij, maar
dat die problematiek de ene periode an-
ders wordt geduid en behandeld dan een
andere periode. Waarom zou na de post-
moderniteit niet een periode aanbreken
waarin mensen weer explicieter en duide-
lijker vanuit bepaalde normen en waarden
hun leven willen inrichten, op een veel
meer individuele basis dan in de jaren '50
en '60 het geval was? Als dat zou gebeuren
zou het humanistisch raadswerk in de zin
van 'spirituele hulpverlening' een kans

kunnen maken. Essentieel daarbij is de
naam die je aan je activiteiten geeft, voeg-
de hij er nog aan toe.

Dagvoorzitter Harry Kunneman conclu-
deerde aan het slot van het ochtendpro-
gramma dat de lezingen toch een duidelijk
dilemma voor het humanistisch raadswerk
en de geestelijke verzorging aan het licht
hadden gebracht. Enerzijds moet men con-
cluderen dat humanistisch raadswerk
met iets bezig zijn dat bij andere discipli-
nes ook aan de orde is: ontmoeting, aan-
dacht, ruimte geven voor een verhaal, etc.
Anderzijds blijft de vraag bestaan of er
'boven' deze aspecten nog iets geheel
eigens aan het humanistisch raadswerk is,
dat het mogelijk maakt het beroep als zo-
danig af te grenzen. (FB)

In de workshop over de relatie tussen gees-
telijk werk en medici stelde Marjon Raget-
lie in haar inleiding de vraag hoe de kloof
tussen arts en geestelijk verzorger te over-
bruggen valt. Sommige artsen hebben een
eenzijdig beeld van geestelijke verzorging.
Artsen zijn bijvoorbeeld de mening toege-
daan dat geloof en levensbeschouwing een
privézaak zijn en geen verantwoordelijk-
heid voor het ziekenhuis, of dat geestelijke
verzorging slechts op beperkte schaal wen-
selijk is omdat patiënten zeggen geen be-
hoefte aan geestelijke verzorging te heb-
ben. In de presentatie naar artsen adviseert
zij een professionele opstelling en in plaats
van daarbij de geestelijk verzorger die zo
graag serieus genomen wil worden centraal
te stellen, moet het accent worden gelegd
op de patiënt en zinfragen die de patiënt
stelt. Ook zou de houding van geestelijk
verzorger minder vragend, minder onder-
geschikt moeten zijn en meer aanbiedend
en meer constaterend. Met alleen empa-
thisch zijn, kom je er niet in overlegsitu-
aties met artsen. Ragetlie stelde: "Mijn
gevoelens moeten niet mijn verstand over-

spoelen, maar het denken moet de stem sturen, de stem moet gestuurd worden door gedachten”.

In de discussie werd erop gewezen dat duidelijk voor het voetlicht moet worden gebracht *waarom* geestelijk verzorgers/humanistisch raadslieden willen samenwerken met medici. Ook het belang dat artsen daarbij kunnen hebben moet duidelijk worden gemaakt (wat levert samenwerking hen op?).

Ook moet meer worden nagedacht over de vraag hoe het komt dat artsen het beeld hebben dat patiënten geen of weinig behoefte hebben aan geestelijke verzorging. Opgemerkt werd dat patiënten een zekere terughoudendheid hebben om de arts (huisarts, medische specialist) te vertellen over de begeleidende gesprekken met geestelijke verzorging. Geestelijk verzorgers zouden meer expliciet moeten vragen aan patiënten hoe zij de begeleiding hebben gewaardeerd. Tevens werd opgemerkt dat artsen aandacht moeten hebben voor de achtergronden van een medische klacht of vraag, voor de subjectieve ervaring en beleving van het proces van ziek zijn en voor de behandeling en de gevolgen daarvan. Het is een taak die ook bij artsen hoort. Het is zeker waar dat artsen zich steeds meer (of beter: opnieuw!) van deze taak bewust zijn, maar vooralsnog is het zo dat aan de immateriële aspecten van de zorg een lagere prioriteit wordt toegekend dan aan de medisch-technische inzichten. Het denken over ziekte en gezondheid moet veranderen, daar is een mentaliteitsverandering voor nodig en dat vergt een lange adem. In discussies over kwaliteit van zorg moeten geestelijk verzorgers de verbinding maken met het *waartoe* van de zorg: waar doe je het voor en voor wie doe je het.

Er werd in de discussie voorts gewezen op het gevaar dat ook geestelijk verzorgers behept kunnen zijn met een eenzijdige

beeldvorming over artsen: er is meer waardering voor het werk wat we doen dan we denken. Deze indruk werd bevestigd door een tweetal artsen die bij de discussie aanwezig waren. Er is tegelijk echter nog een grote onbekendheid met het werk.

Opgemerkt werd dat geestelijk verzorgers niet een competitieve houding moeten aannemen, omdat een dergelijke attitude samenwerking in de weg staat. Geestelijk verzorgers moeten zich minder defensief opstellen en zich minder concurrerend uitlaten over andere disciplines. Gewaar-schuwd werd voor het Calimero-effect. Ook voor raadslieden geldt dat zij, vanuit een patiëntenperspectief, moeten leren samenwerken met andere disciplines en niet de concurrentie aan moeten gaan ('klantje pik', die patiënt is van mij).

Van groot belang was tenslotte de opmerking van Ragetlie dat de meeste raadslieden in deeltijd werken en dat geeft een andere uitgangspositie en basis dan bij een full-timeaanstelling; het werk moet in een beperkte tijd worden neergezet. Het is haar ervaring dat ze nu steviger in haar werk staat, ze serieuzer wordt genomen dan in het begin van haar carrière. Je groeit in het werk mee en daarbij is fouten maken menselijk. Van fouten kun je leren. Misschien moet het eerst wel fout gaan voordat het beter kan! Haar advies was vooral plezier te houden in het werk, jezelf niet voorbij te lopen, je niet overal verantwoordelijk voor voelen en jezelf kunnen relativiseren.

(Marijke Prins)

In de workshop over de relatie tussen geestelijk werk en psychotherapie/psychiatrie hield Marianne Wimmers een inleiding. Daarin zette zij eerst de verschillen tussen beide disciplines op een rijtje en vervolgens de punten waar geestelijk werk overeen zou komen met psychotherapie. Wat

de verschillen betreft, noemde zij achter-eenvolgens:

- therapie behandelt, hanteert de dichotomie gezond/ongezond, is gericht op veranderen. Geestelijk werk daarentegen houdt zich bezig met goed en kwaad;
 - in therapie gaat het om heling, in geestelijk werk om heil;
 - in therapie wordt het psychisch aspect eruit gelicht, in geestelijk werk gaat de mens als mens boven de aspecten uit;
 - in therapie is er sprake van een ongelijkwaardige relatie, in geestelijk werk van een gelijkwaardige;
 - in therapie staat de structuur van mensen centraal, in geestelijk werk de inhouden, zoals: wat moedig je aan, waarop kun je terugvallen;
 - doel en middel worden in therapie bepaald door de behandelaar, in het geestelijk werk door de cliënt;
 - in therapie gaat het niet om levensbeschouwing, in geestelijk werk wel. Wanneer de beide beroepsgroepen als overeenkomstig worden beschouwd betreft het de volgende punten:
 - het gaat om de totale mens: lichaam en psyche en sociale omstandigheden;
 - heling is bijna heil: heil kan niet los gezien worden van heling;
 - het bezwaar dat tegen psychotherapie kan worden ingebracht, namelijk dat de stukken/delen een eigen leven gaan leiden, kan gerelativeerd worden door te werken aan integratie van de stukken/delen;
 - zowel therapie als geestelijk werk is een humanistische bezigheid door de focus op de mens;
 - in beide beroepsgroepen gaat het uiteindelijk om het algemeen menselijke.
- Uit de daaropvolgende discussie bleek alras dat, wanneer de vraag naar de relatie tussen geestelijk werk en psychotherapie/

psychiatrie wordt gesteld, niet alleen de verschillen en de overeenkomsten aan de orde zijn, maar ook – indringend – de huidige maatschappelijke situatie van het (humanistisch) geestelijk werk en de toekomst ervan. Een aantal verschillende belangen speelt een rol, zo ook de grondslagen van de verschillende beroepsgroepen, en tevens de mogelijke discrepantie tussen geschreven en geleefde beroepsbeelden. Aan de ene kant is er zoiets werkzaam als het 'algemeen menselijke', het dagelijks leven kent zo z'n gelijkenissen, aan de andere kant hebben we te maken met de kaders en de (onder)scheidingen tussen beroepsgroepen en het object van hun bemoeienis. Zo is ook te constateren dat beroepsgroepen zich zo onderscheidend mogelijk trachten te profileren ten opzichte van andere (aanverwante) beroepsgroepen en tegelijkertijd spelen zich allerlei integratieprocessen af tussen beroepsgroepen. En daarbij doen zich dan nog eens dwars door beroepsgroepen en levensbeschouwingen heen nieuwe verwantschappen voor waaruit een soortgelijke levenshouding en omgaan met cliënten spreekt.

(Ton Jorna)

Min of meer in de lijn van het verhaal van Annelies Vos, tijdens de ochtendsessie, ging Ben van Remmerden in de workshop over de relatie tussen geestelijk werk en maatschappelijk werk in op het probleem dat er bij beide disciplines weinig bekend is over de dagelijkse praktijk van elkaar. Een betere herkenning zou waarschijnlijk ook meer erkenning kunnen opleveren. Elkaar beconcurreren zal geen van beide goed doen, terwijl samenwerking de mogelijk geeft om bij het management meer aandacht te vragen voor de immateriële kant van de zorg. Zowel het maatschappelijk werk als de geestelijke verzorging zien hun werk nog te veel als opbouwwerk. Je

bent te veel aan willekeur overgeleverd, omdat je niet dicht tegen de harde kern in het ziekenhuis, de medische professies, aanzit, aldus Van Remmerden.

Voor doorverwijzing zijn zowel de verpleging als het multidisciplinaire overleg van groot belang en kun je er ook als geestelijk verzorger, wil je de belangen van je patiënten zo goed mogelijk dienen, niet omheen in het behandelteam jouw werkzaamheden op de werkzaamheden van de andere beroepskrachten af te stemmen. De vrijplaats in de gezondheidszorg kan als gevolg daarvan niet die positie en rol hebben die hij in de andere werkelden heeft. Dit laatste punt deed, zoals te verwachten was, veel stof opwaaien in de discussie, waarin bleek dat humanistisch raadslieden in de werkelden Justitie en Defensie juist zeer veel waarde hechten aan de vrijplaats. Eén van hen merkte zelfs op dat wat betreft de geestelijke verzorging bij Justitie het opgeven van de vrijplaats neerkomt op het slachten van het kip met de gouden eieren.

(Frank Brinkhuis)

Begeleiding van mensen met een doodswens

De activiteiten van het Humanistisch Verbond, afdeling Alkmaar e.o., gericht op het bespreekbaar maken van hulp bij zelfdoding, worden voortgezet door het Comité 'De Einder', waarin zitting hebben Marjolijn van Dierendock, Adri Brolsma, Token Bartman en Jan Hilarius. Uit het verslag van de openbare forumdiscussie, welke plaats had aan de hand van de Nota 'Begeleiding mensen met een doodswens' op 17 februari 1994, blijkt dat de deskundigen het voorstel om door discussie taboe-doorbreking te bereiken, onderschrijven. De initiatiefnemers echter vinden dat je niet alleen moet blijven discussiëren, maar

ook mensen met een doodswens niet langer in de kou kan laten staan en dat er zo spoedig mogelijk meer adequate hulp moet worden gerealiseerd.

Het comité wil dat mensen met een doodswens die om hulp vragen, worden begeleid in het doen van een weloverwogen keuze, met respect voor zelfbeschikingsrecht van de hulpvrager. Om dat te bereiken, is gekozen voor het benaderen van de wereld van hulpverleners.

Omdat de opvatting van de initiatiefnemers over hulp bij zelfdoding een andere is dan in het algemeen die van de huidige reguliere hulpverlening, achten zij aanvullende scholing van hulpverleners noodzakelijk. De gedachten gaan uit naar zowel nascholing als uitbreiding van het huidige initiële lesprogramma. Het comité heeft een concept cursusinhoud opgesteld en aangeboden aan enkele opleidingsinstituten, zowel op HBO- als op universitair niveau. Uitgangspunt daarbij is een in voornoemde Nota omschreven fasegewijze begeleiding van mensen met een doodswens, waarbij de dood niet bij voorbaat wordt uitgesloten. Als de beoogde opleiding van de grond komt, dan wordt voorzien in een maatschappelijke behoefte. Een nieuwe attitude van hulpverleners moet de jaarlijkse ramp van 1500 wrede zelfdodingen in eenzaamheid, indammen. Het comité vraagt vooral hulpverleners om aan het onderhavige onderwerp aandacht te besteden en leden van het comité te steunen door mee te denken en te adviseren. Uit reacties is gebleken dat ook humanistisch geestelijk raadslieden met het probleem worstelen dat zij mensen met een doodswens begeleiden met inachtneming van zelfbeschikingsrecht van de hulpvrager, maar de cliënt moeten loslaten als het er op aan komt.

Een samenvatting van de Nota 'Begeleiding mensen met een doodswens', met

name de hoofdstukken die handelen over de vorm en de inhoud, alsmede een concept omschrijving cursusinhoud, zijn verkrijgbaar tegen de kosten van drukwerk en porto. Tevens bestaat de mogelijkheid zich te abonneren op het infobulletin DE EIN-
DER, dat vier maal per jaar verschijnt, met actuele informatie over de voortgang van het initiatief.

Inlichtingen: Jan Hilarius, tel. 02518-51486.

Benoeming M.H.F. van Uden tot bijzonder hoogleraar

Aan de Theologische Faculteit Tilburg is dr. M.H.F. van Uden met ingang van 1 oktober benoemd tot bijzonder hoogleraar vanwege het Katholiek Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid (KSGV). Zijn leeropdracht luidt: Levensbeschouwing en geestelijke volksgezondheid, met bijzondere aandacht voor de psychologische aspecten. Het is de bedoeling dat deze hoogleraar een bijdrage gaat leveren aan onderzoek/onderwijs naar de relatie tussen levensbeschouwelijk gedrag en geestelijke gezondheid. De leeropdracht van Van Uden sluit aan op de studierichting 'Zingeving en Hulpverlening'. Deze studie is sinds 1991 binnen de Vrije Studierichting Theologie aan de Theologische Faculteit Tilburg te volgen. Dr. M.H.F. van Uden studeerde klinische psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en promoveerde in 1985 op het proefschrift *Religie in de crisis van de rouw*. Andere publikaties van zijn hand zijn o.a. *Rouw, religie en ritueel* (1988) en *Bedeavaart en pelgrimage. Tussen traditie en moderniteit* (1994).

Voor nadere informatie: J. Kerssemakers, studiesecretaris KSGV tel. 080-442690, b.g.g. 080-443358.

Socrateslezing 1994: Cornelis Verhoeven over barmhartigheid

Op dinsdag 6 december 1994 vindt in de Rode Hoed te Amsterdam vanaf 20.00 uur de jaarlijkse Socrateslezing plaats. Cornelis Verhoeven, emeritus hoogleraar klassieke wijsbegeerte en winnaar van de PC Hooftprijs, zal ingaan op het humane karakter van de werken der barmhartigheid. Na afloop van de lezing wordt het boek *Mensbeelden; Essays over humanisme en maatschappij* gepresenteerd. Deze bundel bevat de Socrateslezingen van de afgelopen vijf jaar. Met bijdragen van Hans Achterhuis, Trudy van Asperen, Rob Tielman, Rosi Braidotti, Paul Cliteur en Cornelis Verhoeven.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de stichting Socrates, tel. 030-318145 (Gert van Dijk of Ariane de Brauw).

Symposium over incestplegers

Op vrijdag 24 februari 1995 wordt door het Instituut voor Psychiatrische Zorg Oost-Brabant en door de Stichting Ondersteuning Mannenwerk (SOMAN) een symposium georganiseerd over de behandeling van plegers van seksueel geweld (incest, verkrachting, aanranding). Tijdens het symposium zal ingegaan worden op de persoonlijkheid van de dader, zijn ontkenning en de achtergronden van zijn seksueel gewelddadig gedrag. Ook wordt gekeken naar de behandelmogelijkheden (individueel, in een groep en in een intramurale setting) en naar behandelmethoden zoals het delictscenario. Er is speciale aandacht voor jeugdige daders.

Het ochtendprogramma bestaat uit lezingen; het middagprogramma uit workshops. Sprekers zijn onder andere: F. Bruinsma (forensisch jeugdpsychiater), J. Frenken (hoogleraar seksuologie), M. van

Heteren-Namen (directeur jongensinternaat Harreveld), D. van Beek (psycholoog), R. Bullens (orthopedagoog), I. van der Brugh (districtpsychiater). Plaats: Conferentiecentrum Bergen, te Vught. Deelnamekosten f 185,-.

Nadere informatie over het symposium is te verkrijgen bij Mevr. I.M. Smoktunowicz, psychiater IPZ Coudewater, Rosmalen, tel. 04192-19002 (tst. 417) of bij SOMAN, tel. 030-343488 (J. Beelen).

Postdoctorale beroepsopleiding Ethiek in de Zorgsector

In maart 1994 is het Centrum voor Ethiek van de Katholieke Universiteit Nijmegen gestart met een 1-jarige, part-time opleiding 'Ethiek in de Zorgsector'. Deze opleiding is bedoeld voor *alle* hoger opgeleiden (HBO en universiteit) die werkzaam zijn in de zorgsector en die in hun werk op ethische problemen en vragen stuiten die zij belangrijk vinden. Onderwerpen als de kwaliteit van zorg, ethische problemen in het management van de gezondheidszorg, rechtvaardige verdeling van zorg, verant-

woordelijkheid en instellingenbeleid en inspraak van zorgvragers komen in de opleiding aan de orde (casuïstiek). Prof.dr Henk Manschot (UvH) levert een bijdrage aan het onderwijs met betrekking tot hulp, zorg en kwaliteit van leven.

Doelstelling van de opleiding is om professionals die werkzaam zijn in de zorgsector te scholen in de volgende vaardigheden:

- signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- communiceren en argumenteren over deze aspecten;
- het organiseren van deze communicatie (moreel beraad);
- afronden van deze processen in beslissingen of adviezen;

Deelnemers aan de opleiding ontvangen bij een positief studieresultaat het diploma 'Ethiek in de Zorgsector'.

Voor nadere informatie kunnen belangstellenden terecht bij Mw. Drs. C.P.M. Bal, onderwijscoördinator Centrum voor Ethiek (KUN), tel. 080-611994 (b.g.g. tel. 080-612168).

Recensies

Dieuwertje Bakker, *Humanistisch levensbeschouwelijk opvoeden: praktijken, principes, problemen* (dissertatie), Boekencentrum, Zoetermeer, 1994. ISBN 90-2390305-6. 231 pagina's. ± f 39,-.

'Hoe geven humanistische ouders gestalte aan het levensbeschouwelijke in hun opvoeden?' luidt vrij vertaald de onderzoeksvraag in dit proefschrift. Het is een boeiende vraag! Voordat ik Dieuwertje Bakkers onderzoekswijze en conclusies bespreek is het van belang de context te noemen waarin zij haar onderzoek plaatst. Uiteraard kan dat in het kader van een recensie slechts een schets zijn. Ik eindig met een commentaar mijnerzijds.

Context

Ouders (de onderzoekster zelf ook) worden geconfronteerd met de levensvragen van hun kind(eren). Veel ouders zijn de laatste jaren terughoudend geworden in het stellen van opvoedingsdoelen en het meegeven van inhouden. Wellicht werkt de anti-pedagogiek (een stroming in het pedagogisch denken die meent dat alle opvoeden overbodig is – MvW) door in de praktijk. Sommigen menen dat er sprake is van psychologisering of therapeutisering van de omgang tussen ouder en kind (en dat is overigens dan weer niet anti-pedagogisch – MvW). Op levensbeschouwelijk gebied is er de afgelopen decennia veel veranderd. Levensovertuigingen worden steeds meer los van institutionele kaders beleefd. Dat geldt niet alleen voor godgelovige, maar ook voor humanistische kringen. Opvoe-

den en levensbeschouwing hangen samen, aldus Dieuwertje Bakker, en door de individualisering van de levensbeschouwing hebben opvoeders minder vaste levensregels in handen gekregen. Zij ziet opvoeden als "het intentionele reageren van een volwassene op een kind met het oog op de toekomst waarvoor hij/zij verantwoordelijkheid draagt" (p. 43). De levensbeschouwing is daarbij mederichtinggever. Denken de humanistische ouders die zij in haar onderzoek benaderde, er ook zo over?

Het onderzoek

Dieuwertje Bakker deed onderzoek bij een groep van 20 ouders die zich met het humanisme verwant voelen, met de zogenaamde *zelfconfrontatiemethode*. Deze methode, die is ontwikkeld door H.J.M. Hermans, bevat vragen die bedoeld zijn om waardegebieden in kaart te brengen. Daarbij gaat het niet alleen om visies, maar ook om belevingen en geneigdheden tot handelen. Die waardegebieden kan een onderzoeker vervolgens indelen volgens eigen categorieën. Dieuwertje Bakker paste de oorspronkelijke vragen van Hermans enigszins aan aan het thema 'levensbeschouwing en opvoeden' en ontwikkelde een interessante categorisering, waarbij ze komt tot 6 kernbegrippen: openheid, dialoog, inspiratie, vorming, moraliteit, levenskunst. De ouders hebben intensief meegewerkt en tweemaal aan het zelfonderzoek deelgenomen. De eerste keer gaven zij hun antwoorden zoals die ter plekke bij hen opkwamen. Na enkele maanden werd het

onderzoek herhaald. Nu hadden zij dagboekjes bijgehouden waarin zij twee thema's die belangrijk voor hen waren, bespraken. In het boek zijn enkele gedeeltes uit de dagboekjes opgenomen; het is te zien dat het meedoen aan het onderzoek voor deze betrokkenen stimulerend was. Uit beide onderzoeken blijkt dat openheid, gevolgd door dialoog, als belangrijkste humanistische accenten gezien worden. Rond moraliteit worden de meeste problemen ervaren. Zijn de ouders aangestoken door anti-pedagogiek, psychologisering, levensbeschouwelijk individualisme? De onderzoekster moet concluderen dat ze er niet vrij van zijn gebleven. Wel denken zij – conform Dieuwertje Bakkers definitie van opvoeden – na over wat ze doen, waarom ze het doen en waar zij zelf voor staan. Het onderzoek steunde de ouders om te expliciteren wat voor hen belangrijk is. Ook blijkt dat openheid, moraliteit en toekomstperspectief elkaar niet hoeven uit te sluiten. Voorleven is vaak een goede wijze om wat je zelf belangrijk vindt, over te brengen en de dialoog is een zeer belangrijk instrument.

Commentaar

Dieuwertje Bakker had al voor het onderzoek een heel helder beeld hoe opvoeden er eigenlijk uit moet zien: intentioneel, toekomstgericht handelen. In haar definitie van opvoeden mis ik evenwel het belang van het gewone dagelijkse omgaan tussen ouder en kind. In haar contextaanduiding neemt ze stelling tegen anti-pedagogische tendenzen en tegen psychologisering en therapeutisering. Met deze begripsafbakening en stellingname krijgt ze het met haar groep ouders soms wel moeilijk. Die doen namelijk af en toe precies wat zij niet goed vindt. Het onderzoek is echter dermate grondig

geweest dat de ouders zich in ruime mate konden tonen en daarmee werd duidelijk dat openheid, moraliteit en perspectiefdenken elkaar niet hoeven uit te sluiten in de dagelijkse omgang en het voorleven. Misschien zou je zelfs kunnen zeggen dat de ouders het omgaan primair achten en dat zij daarbinnen morele en toekomstgerichte momenten situeren. Zover gaat Dieuwertje Bakker in haar conclusies overigens niet. Haar kritiek op psychologisering en therapeutisering van het opvoeden laat zij helaas niet corrigeren. Met deze termen wordt de tendens aangeduid om kinderen als een soort cliënten te gaan zien die begeleid, gestimuleerd, begrepen en met weloverwogen emoties benaderd moeten worden. Het werken met dergelijke kwalificaties als psychologisering en therapeutisering onthult en verhult. Het onthult mogelijk een angst bij ouders om de opvoedingsstaak volledig op zich te nemen, het verhult echter een aantal belangrijke verworvenheden van de afgelopen jaren. Zo lijkt het me heel belangrijk stil te staan bij (psychologische) vragen als:

- in hoeverre heb ik mijn eigen opvoeding verwerkt?
- in hoeverre kan ik een ander, dus ook mijn kind, zijn of haar eigenheid gunnen?
- kan ik in een relatie stevig en kwetsbaar genoeg zijn?
- heb ik voldoende zicht op mijn eigen stemming?
- kan ik mijn stemming beleven in plaats van uitleven?

Bij een ouder die tamelijk vrij is van zijn opvoedingsverleden, die een kind haar eigenheid kan gunnen, die stevig en kwetsbaar is en kan beleven, zal een kind zich gestimuleerd, begrepen, niet overspoeld en soms begeleid voelen. Ook op

die manier leeft een ouder (voor) hoe je in een relatie kan staan. Tevens denk ik dat dit omgaan voor een groot deel samenvalt met iets dat je ook als opvoedingsdoel zou kunnen beschrijven: ervaren van eigenheid, verbondenheid, liefde etc.

De dagboekfragmenten illustreren voor mij eveneens het waardevolle van een psychische inzet (voorbeeld: een vader realiseert zich zijn verbittering en hij wil die niet overbrengen op de kinderen). De enige psychisch getinte vraag in Bakkers vragenlijst is de laatste: 'hoe voel je je de laatste tijd in het algemeen gezien?' Ik denk dat dit een essentiële vraag is. Iemands stemming werkt door in alles, ook in opvoeden. Sterker: stemming is daar een belangrijk basiselement van. Toch deed Dieuwertje Bakker geen systematisch onderzoek naar de wisselwerking tussen stemming en opvoeden. Ik denk dat een verdere doordinking van (de psychische aspecten van) omgang en voorleven een nog breder zicht had geboden op het thema humanistisch levensbeschouwelijk opvoeden en dat we daarmee een vollediger antwoord gekregen zouden hebben op de vraag hoe ouders hier gestalte aan geven.

Ten slotte: mijn commentaar neemt mijn waardering allerm minst weg. Ik vind het een mooi en integer proefschrift, dat zeker niet alleen interessant is voor (humanistische) ouders. Iedereen is immers opgevoed en velen zullen zich herinneren wat men hen trachtte mee te geven.

N.B. Deze bespreking werd geschreven voorafgaand aan de promotie.

Mieke van Wijck

Een heet hangijzer: geautomatiseerde registratie van geestelijk werk in de gezondheidszorg?

Praktische Theologie. Nederlands tijdschrift voor pastorale wetenschappen, 21ste jaargang, 3/1994 (verschijnt 5 keer per jaar). Uitgeverij Waanders, Zwolle.

In het derde nummer van de lopende jaargang van *Praktische Theologie* wordt in twee artikelen aandacht besteed aan het verschijnsel 'registratiesysteem voor pastorale contacten in de gezondheidszorg'.

In een genuanceerd en goed onderbouwd betoog reflecteert Sjaak Körver op de mogelijkheden en beperkingen van een dergelijk registratiesysteem. Met betrekking tot de vraag of je als ziekenhuispastor wel of niet moet kiezen voor een geautomatiseerde registratie van pastorale contacten, pleit hij voor een zorgvuldige bezinning op vragen als: Wat wil je bereiken? Wie wil je overtuigen? Tegenover welke instantie wil je je verantwoorden? Waar voor de pastor toegang tot de patiënten niet meer zo vanzelfsprekend is, hij de erkende rituele en sacramentale functies steeds meer ziet afkalven en nogal wat directies en besturen bij krappere wordende budgetten geneigd zijn te snoeien in de 'versiering' ("De tijd dat de pastor en predikant in het beleid onlosmakelijk verbonden waren met de cultuur van de instelling is grotendeels voorbij; vaak vervult hij – overigens goed betaald – een soort alibifunctie met betrekking tot de mores van het bedrijf"), daar kan naar registratie gegrepen worden als verdediging: temidden van een onzekere werksituatie kan registratie een houvast vormen. Met getallen, percentages, modellen en schema's kan wellicht het werk geëxpliciteerd worden en in-

drukwekkend gepresenteerd worden. Misschien volgt dan wel de maatschappelijke erkenning die voor verdere professionalisering zo gewenst is.

Terecht relateert Körver deze verwachtingen. Zullen cijfers van de pastor, ook al zijn het overtuigende getallen, bestuurders en rekenmeesters van het belang van pastoraat weten te doordringen? En zijn geestelijk verzorgers wel bereid om inzage te geven in hun 'keuken'? Staat dit niet haaks op het vrijplaats-principe "dat zich juist kenmerkt door een zekere afscherming en zich keert tegen een open communicatie met andere medewerkers?" Wel zou volgens Körver registratie van gegevens over aantal en soort contacten met patiënten/bewoners een bijdrage kunnen leveren aan verheldering van het werk voor de beroepsgroep zelf, voor de teamleden van de dienst geestelijke verzorging (en eventueel – indirect – de opleidingen). In dit verband geeft hij een interessant voorbeeld: "Steeds meer doet zich het verschijnsel voor dat katholieke, protestantse en humanistische geestelijk verzorgers in bepaalde instellingen van gezondheidszorg beschikbaar dienen te zijn voor alle patiënten ongeacht iemands levensovertuiging. Stel nu, dat blijkt uit de registratiegegevens dat een pastor relatief meer contacten heeft met patiënten van zijn eigen levensbeschouwelijke achtergrond, dan levert dat op zijn minst vragen op. Vragen die betrekking kunnen hebben op de beroepsuitoefening van de pastor; vragen ook die mogelijk tot een hernieuwde opstelling van de beroepsvereniging kunnen leiden (moet dat principe worden gestimuleerd, c.q. gehandhaafd, en: is geestelijke verzorging op een algemene noemer wel mogelijk?". Toen Körver dit schreef kon hij het artikel van Douwe van Houten in het vorige nummer van *Praktische Humanistiek* nog niet

gelezen hebben, waarin deze pleit voor 'normatieve professionaliteit'.

Ook zou registratie wellicht een belangrijke rol kunnen spelen bij het onthullen van het vaak min of meer toevallige 'verwijzingsgedrag' van artsen en verpleegkundigen. De pastor zou via registratie van de verwijzingen, waarbij hij de frequentie, de verwijzer, de mate van gestructureerdheid van het overleg en de vraagstelling van de verwijzer noteert, inzicht kunnen krijgen in het gangbare patroon. Het zou ook kunnen blijken dat hij in het wekelijks patiëntenoverleg vakinhoudelijk slechts een zeer beperkte ruimte krijgt, dat hij via die ingang slechts een beperkt aantal verwijzingen krijgt of bijna uitsluitend terminale patiënten.

Beide voorbeelden hebben betrekking op de registratie van gegevens over de *context* van het eigenlijke geestelijk werk, het directe contact met de patiënt. Met het oog op verdere professionalisering kan het registreren van 'contextuele gegevens' – onder bepaalde voorwaarden – zinvol zijn. Bij het registreren van gegevens uit de contacten met de patiënten waar- schuwt Körver terecht voor het risico dat via registratie bureaucratische processen greep trachten te krijgen op de werksituatie van autonome professionals. "De standaardisering die een bureaucratische benadering nastreeft, is misschien het best te karakteriseren als het zoeken naar de grootste gemene deler, het uitschakelen van de uitzondering en het bijzondere, het voorspelbaar maken van de interactie tussen hulpverlener en cliënt via protocollen en procedures die bij ieder gelijkelijk worden toegepast. Dit kan leiden tot bijvoorbeeld activiteitenbegrotingen, waarbij een pastorale dienst dient aan te geven hoeveel patiëntencontacten er in een bepaald jaar begroot worden,

hoeveel minuten een gemiddeld contact 'kost' en hoeveel functies (omgerekend in full-time eenheden) deze contacten vergen. Dit voorbeeld is verre van denkbeeldig."

Daarom is het goed om bij elke vorm van registratie je af te vragen: vanuit welke optiek, met welke doelstellingen, welk onderwerp, welke soort en welk gebruik? Verzamelen van gegevens, tellen, ordenen van gegevens tot informatie heeft dan pas zin als de gebruiker het kader aangeeft. 'Je kunt niet tellen zonder te vertellen'. Het zonder meer in huis halen van een bepaald ontwerp of programma zonder eerst zorgvuldig te hebben nagedacht over met name optiek, doelstelling en onderwerp lijkt onverstandig. "Tellen zonder raam is een verleiding waaraan onze informatie-maatschappij voortdurend blootstaat, want gegevens zijn nog niet zonder meer informatie."

Het is erg jammer dat aan dit weloordachte, evenwichtige artikel in hetzelfde nummer van *Praktische Theologie* een onkritisch pleidooi voor geautomatiseerde registratie van geestelijk werk in de gezondheidszorg voorafgaat.

Onder de suggestieve titel 'Registreren is vooruitzien' beschrijft Jack de Groot hoe een aantal geestelijk verzorgers, werkzaam in academische ziekenhuizen, zijn gekomen tot de ontwikkeling en ingebruikname van een geautomatiseerd systeem voor de registratie van gegevens uit contacten met patiënten. Zonder bewijs wordt de stelling geponeerd, dat onder geestelijk verzorgers van academische ziekenhuizen in toenemende mate de behoefte naar voren komt aan vergelijking en kwantificering van ervaringen. In 1990 werd een werkgroep ingesteld om de mogelijkheden te onderzoeken van een (gezamenlijk te benutten) registratie-

systeem. In de werkgroep werd besloten tot een keuze voor patiënten-registratie en computermatig verwerken van gegevens over de patiënt en/of de activiteiten (hulp, zorg, aandacht) van de geestelijk verzorger aan of ten behoeve van de patiënt. De Dienst Geestelijke Verzorging van het Academisch Ziekenhuis Leiden (waar Jack de Groot werkt) bood zich aan als 'proefpolder', investeerde in de ontwikkeling van een computerprogramma en biedt andere ziekenhuizen de mogelijkheid om – als het programma gereed is – dit te kopen bij het AZL.

Bij het ontwikkelen van het systeem werd als uitgangspunt genomen dat het hanterbaar moest zijn ('keep it small'). "Het aantal contacten vereist eenvoudige (geprecodeerde) scoringsmogelijkheden (...) Registreren mag niet te veel tijd kosten." Het bleek geen eenvoudige klus om de thematiek van het contact dat een geestelijk verzorger heeft met een patiënt of diens naaststaanden in een beperkt aantal categorieën (streefgetal was maximaal 25) onder te brengen, maar het team van Leiden liet zich niet uit het veld slaan. Er werd een lijst met bijna 100 mogelijke gespreksthema's samengesteld en verdeeld in 8 hoofdrubrieken. Deze lange lijst voldeed niet aan de eis om het registreren eenvoudig te houden. Vandaar dat de lijst werd 'ingedikt' tot ruim 20 items. Dat hiermee allerei nuances verloren gaan werd op de koop toegenomen. "Het specifieke van het contact wordt vastgelegd naar de vorm en inhoud."

In het programma is rekening gehouden met de mogelijkheid van uitbreiding van het systeem, waarbij gedacht wordt aan de mogelijkheid om onderzoek te doen naar bepaalde facetten van de patient, de geestelijk verzorger of het contact. "Daartoe kan met een 'aan-uit-schakeling' het invulschema worden uitgebreid met een

paar nader te bepalen onderzoeksitems.” Ook de Groot stelt zich de (voor hem retorische) vraag: Waarom registreren? Hij noemt zes redenen:

- 1) de geestelijk verzorger heeft er zelf baat bij om enige sturing aan te brengen in de dagelijkse routine van patiëntenbezoek;
- 2) de dienst geestelijke verzorging kan aan de directie van het ziekenhuis verantwoording afleggen van de werkzaamheden; de registratie kan een hulpmiddel zijn om de eigen discipline te profileren ten opzichte van andere zorgverleners in het ziekenhuis;
- 3) soms vragen kerkgenootschappen of andere zendende instanties om verantwoording van de werkzaamheden door de namens hen optredende geestelijk verzorgers. Daarbij kan een goed registratiesysteem van dienst zijn;
- 4) het aanreiken van ‘harde cijfers’ kan ook het zicht op het eigen werk vergroten en daardoor leiden tot verbetering daarvan; registreren draagt zo bij aan de professionalisering van de geestelijk verzorger;
- 5) ook de patiënt heeft voordeel van een goede registratie – hij wordt niet vergeten en ook niet nodeloos benaderd;
- 6) als men in teamverband werkt kunnen cijfers een belangrijke bijdrage leveren aan beleidsbeslissingen binnen de eigen dienst.

“Deze vorm van registreren is een eerste aanzet tot standaardisering van de deskundigheid van de geestelijk verzorger”, aldus De Groot. Vervolgens erkent hij dat er van meet af aan veel scepsis is geweest ten aanzien van de hele opzet van zo’n registratiesysteem. “Er waren (en er zijn

nog) collega’s die grote twijfels hadden (en hebben) bij het registreren van hun werkzaamheden, zeker waar het contacten met patiënten betreft. De leden van de werkgroep meenden precies te weten op welke gronden de twijfels en weerstanden berustten en in de werkgroep is met kracht van argumenten ingegaan op genoemde bezwaren.”

In zijn poging om te weerleggen dat de aard van het geestelijk werk het niet zou verdragen om via een gedwongen rubricering ondergebracht te worden in een vastomlijnd programma, blijkt De Groot niet terug te schrikken voor een vergaande devaluatie van alle beroepskrachten die in de gezondheidszorg werkzaam zijn: “De geestelijke verzorger is misschien wel de enige functionaris in het ziekenhuis, die aangesproken mag worden op bepaalde idealen, overtuigingen en waarden.” De verwijzing naar ambts- of beroepsgeheim wordt afgedaan met de dooddoener, dat de ziekenhuiscomputers over het algemeen beter beveiligd zijn dan een willekeurige PC en dat geautomatiseerde gegevens eerder gevrijwaard zijn van verlies of ongeoorloofd inzien dan de notities in het zakboekje van de geestelijk verzorger. Op de tegenwerping dat het via een registratiesysteem afleggen van verantwoording van je bezigheden in tegenspraak zou zijn met de vrijplaatsfunctie, wordt geantwoord dat de registratie primair, zo niet uitsluitend bedoeld is voor de geestelijk verzorger en dat de verantwoording nooit een individuele patiënt, maar altijd een geanonimiseerde groep van patiënten betreft: “Het hoofd van dienst kan wel tabellen oproepen waarmee de ‘productie’ van de dienst zichtbaar wordt, maar dan betreft het alleen geanonimiseerde, kwantitatieve gegevens.” De angst dat gegevens afkomstig uit het registratiesysteem gebruikt

kunnen worden als instrument tot externe controle en ingreep in het pastoraat, vindt de werkgroep op zijn minst voorbarig; een goed registratiesysteem kan voorkomen dat men het antwoord op veel vragen schuldig moet blijven.”

De leden van de werkgroep zijn blijkbaar zo overtuigd geraakt van de te verwachten zegenrijke werking van het door hen ontwikkelde software-pakket, dat de bijna juichende conclusie van De Groot's artikel luidt: “De ziekenhuizen kunnen beschikken over een gekoppeld registratiesysteem voor geestelijke verzorging. De werkgroep blijft alert op nieuwe ontwikkelingen en zal ook het werken met het huidige registratiesysteem zorgvuldig evalueren en zonodig aanpassen.”

Het lijkt me verstandig om onmiddellijk met die evaluatie te beginnen en allereerst te gaan twijfelen aan het onderliggende axioma: ‘meten is weten’. Vervolgens de raadgevingen van Sjaak Körver over zorgvuldige bezinning over het kader van registratie ter harte nemen. Dan alsnog de principiële vraag naar de meetbaarheid van het ‘rendement’ van geestelijk werk onder ogen zien, om tenslotte verontschuldigen aan te bieden aan alle patiënten die wellicht inmiddels het slachtoffer zijn geworden van de drie “pastorale overwegingen die pleiten voor een registratie van patiëntencontacten van een geestelijk verzorger”, die tot mijn verbijstering in het artikel van De Groot genoemd worden:

- 1) Als gevolg van de Wet op de Persoonsregistratie zijn steeds minder ziekenhuizen bereid om de namen van opgenomen patiënten door te geven aan parochies en kerkelijke gemeenten. Met het registratiesysteem kunnen de geestelijk verzorgers

van de ziekenhuizen contact leggen met de plaatselijke ambtsdragers (en daarmee het door de wet beoogde respect voor de privacy van de patiënt ontduiken!).

- 2) Bij een aantal ziekenhuizen wordt bij opname niet meer gevraagd naar de levensbeschouwing van de patiënt. De geestelijk verzorger kan dan uit eigen beweging naar de patiënt gaan, hoewel niet gevraagd. “Met het registratiesysteem kun je deze ‘zieken-troost’ opsporen en aantonen – ook voor patiënten die zonder levensbeschouwing te boek staan.” (‘zieltjes winnen’ dankzij registratie?).
- 3) “Als een geestelijk verzorger zich aangesproken weet door het beeld van de herder, dan zal hij met graagte gebruik maken van een geautomatiseerd registratiesysteem, dat nauwkeurig voor hem bijhoudt welke mensen er opgenomen zijn, waar ze vandaan komen en hoe lang ze er al zijn. Als hij daar zelf alleen maar aan hoeft toe te voegen of en wanneer hij contact met de patiënten heeft gehad, dan houdt hij het overzicht over de kudde.” (registratie als instrument voor disciplineren en jacht op ‘verloren schapen?’).

Vooralsnog begint voor activiteitenregistratie per computer de victorie niet in Leiden.

Jan van Eupen

Boeken & tijdschriften

Mariet van Zanten-van Hattum, *Leren omgaan met zingevingsvragen*, Ambo, Baarn, 1994. ISBN 90-263-1354-3. 137 pagina's. f 24,90.

In het voorwoord van dit boek lezen we: "kennis van de psychologie van zingevingsvragen is voor een verantwoorde omgang met zingevingsvragen onontbeerlijk. Maar de noodzaak daarvan wordt lang niet altijd ingezien en de moeilijkheidsgraad wordt al gauw onderschat. Het bijzondere van *Leren omgaan met zingevingsvragen* is dat de auteur in de psychologie van zingevingsvragen niet alleen een helder inzicht heeft, maar ook geeft: zij illustreert dit inzicht met praktijkvoorbeelden en verheldert dit met duidelijke definities". Aan de hand van concrete praktijk-situaties laat Van Zanten zien dat het (leren) omgaan met zingevingsvragen bij ziekte, rouw, verdriet of pijn uiteindelijk bestaat in het herstellen van breuken in of het aanbrengen van verbanden respectievelijk veranderingen in het zingevingssysteem van cliënten. De instrumenten van de levensbeschouwing, te weten de mythen, riten en moraal, kunnen daarbij werkzaam zijn. De rol van geestelijke verzorgers bestaat dan met name uit het herkennen van deze instrumenten van de levensbeschouwing van cliënten en het diagnosticeren van negatieve of belemmerende aspecten in het zingevingssysteem. Dit biedt openingen voor verandering, dat wil zeggen ontwikkelend denken/handelen van cliënten ten aanzien van zingevingsvragen.

Deze publikatie is interessant voor ieder-

een die belang heeft bij een vakkundige omgang met zingevingsvragen (professionals, onderwijzers, verpleegkundigen, hulpverleners, pastores en raadslieden).

(IvZ)

F. Simon, *Confrontaties tussen cliënten en hulpverleners. Een wijsgerige diagnose van normerende praktijken*, Nelissen, Baarn, 1994. ISBN 9024413303, 112 pagina's. f 22,50.

In deze publikatie worden de interacties tussen cliënten en hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg geanalyseerd vanuit het gedachtengoed van de Franse filosoof en historicus Michel Foucault. Op basis van Foucault's ideeën – met name rondom waarheid en macht – komt de auteur tot een originele en inspirerende benadering van de manieren, waarop zowel de hulpverlener als de cliënt elkaars gedrag wederzijds normeren. Centrale vraag in *Confrontaties tussen cliënten en hulpverleners* is: Hoe ontstaan normeringen en op welke manieren werken zij door in hun onderlinge interactie?

De auteur (filosoof) betoogt dat de mensbeeld-benadering welke sinds de jaren zeventig gehanteerd wordt voor onderzoek naar contact tussen hulpverlener en cliënt, tekort schiet om de dynamiek van deze interacties in kaart te brengen. Doel van Simons betoog is om aannemelijk te maken dat hun interacties niet dan wel slechts gedeeltelijk door een onderliggend uniform mensbeeld worden geleid. De praktijk van professionals (therapeuten,

maatschappelijk werkers, geestelijke verzorgers etc.) die cliënten hulp, therapie of begeleiding bieden, wordt door de auteur gekarakteriseerd als *meervoudige* dienstverlening. De aanduiding 'meervoudig' is van belang omdat het ten eerste gaat om de werking van verschillende soorten normeringen die het handelen van zowel professionals als cliënten wederzijds bepalen. Ten tweede wordt de inhoud van deze normerende oriëntaties herleid tot hun historische en maatschappelijke context. In het handelen van hulp- of dienstverleners wordt een onderscheid gemaakt tussen een technische, een strategische, een emanciperende en een bureaucratische oriëntatie. De cliënt kan zijn gedrag door een technische, strategische en bureaucratische oriëntatie laten leiden. Sommige oriëntaties hebben beide partijen gemeenschappelijk, andere oriëntaties niet. In de onderlinge interactie kunnen deze oriëntaties elkaar onderling aanvullen dan wel afwisselen. In hun contacten *confronteren* beide partijen elkaar met concurrerende definities van de werkelijkheid. (Her-)definitie van betekenissen is derhalve de inzet van hun interactie.

Het boek van Simon geeft een praktische vertaling van Foucault's denken naar de praktijk van de hulpverlening en begeleiding. Het is vooral interessant voor geestelijk verzorgers die werkzaam zijn in de werkvelden Defensie en Justitie. Er wordt namelijk ook gekeken naar normeringen die vanuit een institutionele context het handelen tussen hulpverlener en cliënt beïnvloeden. Deze publikatie kan een verfrissende kijk bieden op de alledaagse praktijk van het raadswerk en de geestelijke verzorging.

(IvZ)

F. Abrahams, *Uiteindelijk helpt niets. Gesprekken over leven en overleven* (Rainbow Pocket). Maarten Muntinga, Amsterdam, 1994. ISBN 90-6766-193-7, 235 pagina's. f 12,00.

Dit boekje is een aanrader voor iedereen die in de trein op weg naar huis of in een verloren uurtje de minuten van het leven niet achteloos door de vingers wil laten glippen. Frits Abrahams schreef reportages en columns voor onder meer de Volkskrant, Vrij Nederland en Elsevier. Sinds 1988 is hij redacteur van NRC Handelsblad. Interviews met onder andere K. Spaink (MS-patiënte), B. Smalhout (anesthesist), T. Finkensieper (Ex-directeur/psychiater 'Zetten'), J. Frenken (seksuoloog), F. Pointl (schrijver), L. Weemoedt (schrijver) en H. Drion (jurist) zijn door Frits Abrahams in deze pocket bij elkaar gebracht. De drijfveer achter deze bundeling is de belangstelling van de auteur voor existentiële kwesties. Vragen als 'Hoe houdt iemand zich in het leven staande?', 'Hoe slagen mensen erin om, in weerwil van de omstandigheden, te (over-)leven?' en 'Welke oplossingen vonden zij voor hun (existentiële) problemen?' vormen de rode draad in deze bundeling van gesprekken. Het is een zeer leesbare pocket die inhoudelijk gezien uitnodigt tot persoonlijke reflecties en overdenking. (IvZ)

Mores, Pedagogisch tijdschrift voor morele problemen. 39ste jaargang, nr. 3, 1994.

In dit nummer is een boeiend artikel te vinden van Raymond S. Pfeiffer over het aanleren van (ethische) besluitvorming in ethische conflicten tussen personen. Deze pedagoog/ethicus introduceert een toepassingsgerichte versie van de gevalstudie-

methode, die nogal populair is in onderwijs over toegepaste ethiek. In de door hem ontwikkelde strategie – de RESOLVEDD-strategie – gaat het om het zoeken naar oplossingen via een methode die de belangrijkste ethische of morele waarden van een probleem oplicht.

Bestaande modellen voor rationele besluitvorming gaan hoofdzakelijk uit van een kosten-baten analyse: mogelijke gevolgen van beslissingsalternatieven worden zo objectief mogelijk naast elkaar gezet en geëvalueerd in het licht van de eigen doeleinden. De veronderstelling achter deze modellen (zoals het synoptisch model van Charles E. Lindblom) is dat dit keuzeproces zo rationeel mogelijk verloopt doordat de beslisser zo rationeel (lees: objectief) mogelijk beslist. In de dagelijkse praktijk, ook in de praktijk van de geestelijke verzorging, gaat deze aanname veelal niet op. Bij gesprekken over proble-

men als schuld, verantwoordelijkheid en bestaanszekerheid hebben door de cliënt aangegeven emoties vaak de overhand. Het leuke van de door Pfeiffer geïntroduceerde methode (RESOLVEDD-strategie) is nu, dat hij een leidraad of procedure aan geeft waarin waarden- en zingevingsoriëntaties een duidelijke plaats hebben in de afweging van oplossingen voor een ethisch conflict. Hij laat dus zien dat rationele afweging in een conflict ook op grond van subjectieve, waarde-geladen informatie kan gebeuren. De RESOLVEDD-strategie kan zich in de praktijk bewijzen bij groepsgesprekken met cliënten maar ook in het humanistisch vormingsonderwijs. Cliënten wordt inzicht geboden in de mogelijkheden en beperkingen van de door hen gehanteerde normen- en waardenoriëntaties bij persoonlijke problemen.

(IvZ)

Agenda

maandag 30 januari

Viering van de 6e Dies Natalis van de Universiteit voor Humanistiek.

maandag 20 t/m vrijdag 24 maart

Introductieweek Geestelijke Verzorging en Organisatie (KPV). Psychiatrisch Centrum Zon en Schild, Amersfoort.

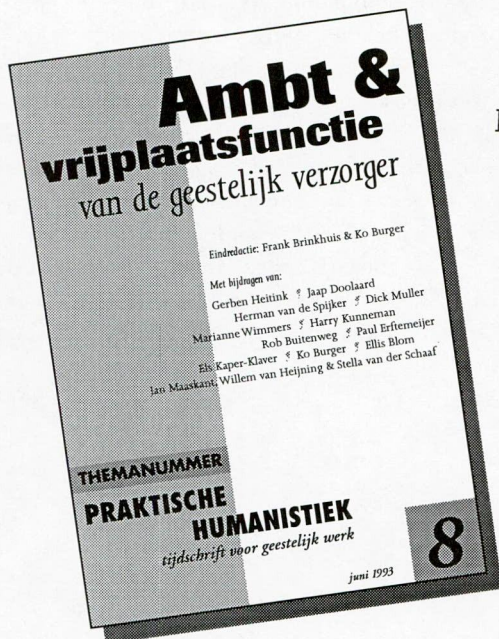
dinsdag 6 juni

Openbare lezing Joan Tronto, bijzonder hoogleraar aan de UvH, i.s.m. Vakgroep Vrouwenstudies, Fac. Sociale Wetenschappen UU. Aula Academiegebouw, Domplein, Utrecht, 16.15 uur.

PRAKTISCHE HUMANISTIEK

tijdschrift voor geestelijk werk

Redactieadres: Postbus 470, 3500 AL Utrecht. Telefoon (030) 390100

Als u zich nu op
Praktische Humanistiek
abonneert, ontvangt u
dit dubbelnummer gratis
bij uw eerste
jaarabonnement!

Praktische Humanistiek maakt werk van geestelijke verzorging, is de
leus waaronder dit tijdschrift in 1991 van start ging.

Voor elke professional die zich met geestelijke verzorging bezig houdt is
Praktische Humanistiek een onmisbare informatiebron met artikelen,
netwerknieuws, boekbesprekingen en belangrijke adressen en data.

Richtlijnen voor auteurs

Tijdschrift Praktische Humanistiek

1. Artikelen of andere bijdragen die voor publikatie worden aangeboden dienen te worden gezonden naar het redactiesecretariaat: Postbus 470, 3500 AL Utrecht.
2. De redactie gaat ervan uit dat de bijdrage en de essentie van de inhoud niet reeds elders is gepubliceerd of ter publikatie is aangeboden. Tevens gaat de redactie ervan uit dat mede- auteurs akkoord gaan met eventuele publikatie.
3. Na ontvangst van de bijdrage stuurt het redactiesecretariaat een bericht naar het correspondentieadres.
4. Bijdragen worden in beginsel door de kernredactie en in tweede instantie door de complete redactie beoordeeld. Vervolgens verneemt de auteur of en op welke termijn de bijdrage (eventueel na kleine aanpassingen) kan worden geplaatst, dan wel bijstelling en/of herziening behoeft en zo ja op welke punten.
5. Bij plaatsing dient de (aangepaste) bijdrage op floppy/schijf (in WP of ASCII) te worden aangeleverd, vergezeld van een *identieke* uitdraai op papier. Alleen indien de auteur niet beschikt over een PC/tekstverwerker wordt hierop een uitzondering gemaakt.
6. Bijdragen dienen gericht te zijn tot een goed geschoold lezerspubliek van vakgenoten en niet- vakgenoten. Jargon dient derhalve vermeden te worden.
7. De tekst dient te zijn geschreven in de voorkeurspelling, volgens de 'Herziene Woordenlijst Nederlandse Taal' (het 'Groene boekje').
8. Vermijd afkortingen. Namen van instellingen, organisaties etc. worden de eerste keer voluit geschreven, gevolg door de afkorting tussen haakjes. Daarna kan met de afkorting worden volstaan.
9. Typ of print het manuscript op A4 formaat, met links een ruime marge. Regelafstand 1½.
10. Het manuscript (inclusief eventuele noten, literatuurverwijzingen en literatuurlijst) heeft een lengte van maximaal 5000 woorden, tenzij door de redactie nadrukkelijk anders wordt overeengekomen met de auteur(s).
11. De bijdrage dient te zijn voorzien van een titelpagina waarop wordt vermeld:
 - de titel van het artikel (kernachtig);
 - eventueel een ondertitel (maximaal 60 lettertekens);
 - voornaam en/of voorletter(s) plus achternaam van de auteur(s);
 - functie, naam van de instelling waar de auteur(s) werkzaam is/zijn;
 - eventueel een korte vermelding van de huidige activiteiten.
12. Voeg na de titelpagina een pagina in met een korte samenvatting van het artikel (max. 100 woorden).
13. Verdeel de tekst van het artikel in paragrafen. Voorzie elke paragraaf van een duidelijk kopje en elke eventuele subparagraaf van een tussenkopje. Dit bevoor

dert de leesbaarheid van de bijdrage. Alleen witregels gebruiken indien werkelijk een afscheiding tussen twee tekstgedeelten moet worden gemaakt.

14. Literatuurverwijzingen in de tekst: haakje openen, auteursnaam zonder voorletter (bij meerdere auteurs van een titel alleen de eerste vermelden, gevolgd door e.a.), komma, jaar van publikatie, haakje sluiten. Voorbeeld: (Wittgenstein, 1888). Bij citaten dient ook de pagina vermeld te worden. Voorbeeld: (Yalom, 1975:352).
15. Wees zuinig met noten. Indien een noot noodzakelijk is, plaats de noot aan het einde van het artikel met in de tekst een cijferverwijzing.
16. Literatuur waarnaar in het artikel wordt verwezen, dient aan het einde van het artikel, na de noten in een aparte lijst in alfabetische volgorde te worden opgenomen. De lijst mag uit maximaal 15 titels bestaan. De titels dienen als in volgende voorbeelden te worden weergegeven:

Tijdschriften artikelen:

Groot, K.V. de, 'Het beroepsperspectief van humanistisch geestelijk werkers in de ambulante sector', in: *Maandblad voor Geestelijke Volksgezondheid*, 1986, nr.2, p. 66- 81.

Artikelen in bundels:

Carr, Arthur C. & Barrett, Benjamin T., 'Freuds Interpretation of Dreams Revisited', in: Sullivan, Tim (Ed.), *Psychotherapy in the next Century*, Hogarth Press, New York, 1990, p. 135- 83.

Monografieën:

Hoekstra, P.J.M., *Middeleeuws humanisme in de Lage Landen*, Kok, Kampen, 1975.

17. Het auteursrecht van de bijdrage berust bij de auteur(s). Na publikatie ontvangt de auteur drie gratis exemplaren van het nummer waarin zijn/haar artikel is opgenomen.